

ANTILIUTERONIŠKA PROPAGANDA SIMONO GRUNAU KRONIKOJE

Egidijus Miltakis

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojami propagandinių naratyvų apie liuteronus kūrimo būdai ir metodai XVI a. pr. dominikonų vienuolio Simono Grunau kronikoje. Aiškinamasi, kaip Reformacijos metu vykusioje propagandinio pobūdžio polemikoje tarp Reformacijos priešininkų ir šalininkų buvo naudojami naratyvai ar jų kompleksai, kuriais buvo siekiama sumenkinti priešininkų įvaizdį ir teiginius. Taip pat aiškinamasi, kaip bendraeuropinis dominikonų įdirbis kovojant su plintančia Reformacija buvo naudojamas S. Grunau kronikos pasakojimuose apie Reformacijos įsigalėjimą Prūsijoje.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Prūsija, Reformacija, dominikonai, istoriografija, religinė propaganda.

ABSTRACT

The paper analyses the techniques and methods of creating propaganda narratives about Lutherans in the chronicle of Dominican monk Simon Grunau (the early 16th c.). It examines how, during the Reformation, in the debates of the propaganda character between its supporters and opponents, narratives or their complexes were used with the intention to belittle the image and the arguments of the opponents. It also explains how the Dominicans' common European experience of the fight against the spreading Reformation was used in the stories of Grunau's chronicle about the Reformation gaining a foothold in Prussia.

KEY WORDS: Prussia, the Protestant Reformation, the Dominicans, historiography, religious propaganda.

mgr. Egidijus Miltakis,

*Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto jaunesnysis mokslo darbuotojas
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva*

El. paštas: egidijus.miltakis@gmail.com

Įvadas

Staigus liuteroniškų idėjų plitimas Prūsijoje sukėlė palankų požiūrį į jas, tačiau ir lėmė pasi-priešinimą sluoksnių, mėginusių likti ištikimais katalikiškam tikėjimui, besistengusių jį apginti. Antiliuteroniška propaganda Prūsijoje kol kas dar yra gana menkai tirtas reiškinys, pagrindinė to priežastis – šaltinių trūkumas. Būtent todėl dominikonų vienuolio Simono Grunau kronika yra gana išskirtinis kūrinys Prūsijos istoriografijoje. Nors dažniausiai jos pavadinimas siejamas su religijo-tyriniais prūsų ir kitų Prūsijos baltų religinių tradicijų tyrimais, Kronikos duomenimis, vis dažniau naudojamosi tiriant ir įvairias kitas tematikas. S. Grunau kronikos aktualumas Reformacijos eigos Prūsijos teritorijoje tyrimams aiškintinas tuo, jog ši Kronika yra bene vienintelis išlikęs katalikiškos opozicijos, nusiteikęs prieš įsigalinčią Reformaciją, balsas XVI a. Prūsijos istoriografijoje.

Prūsijos kronikų tyrimuose S. Grunau veikalas sulaukė nevienareikšmių vertinimų. Nors iki XIX a. pr. Kronika naudojosi didžiuliu populiarumu, buvo vienas svarbiausių viduramžių Prūsijos istorijos šaltinių, pozityvistinių idėjų dominuojamu laikotarpiu šis požiūris pakito kardinaliai. S. Grunau kronikos tyrimams, ar teisingiau – jų menkumui, didžiulę reikšmę turėjo Maxo Toeppeno (1822–1893) kritika. Joje vokiečių istorikas griežtai kritikavo S. Grunau elgesį su šaltiniais, laisvą jų interpretaciją, dažnus iškraipymus ir falsifikacijas siekiant apie įvykius išsakyti savo itin tendencingą įvykių versiją. M. Toeppeno nuomone, S. Grunau plačiai naudojosi sakytine tradicija apie savo laikotarpio politinius įvykius. Šios sakytinės tradicijos šaltiniai – viešojo nuomonė, vienuolio informacija bendraujant su žmonėmis, miesto turguose, aludėse ir pan. Istorikas perspėja, kad šie šaltiniai, nors ir

svarbūs, bet labai nelengva nustatyti ribą, kur S. Grunau persako tradiciją, o kur prasideda sąmoninga fikcija¹. Anot M. Toeppeno, tokia padėtis logiška, atsižvelgiant į XVI ir XVII a. pr. Prūsijos visuomenės didelį partiškumą ir prisimenant, kad S. Grunau buvo dominikonas, taigi tiesiogiai suinteresuotas asmuo. Vokiečių istorikas itin griežtai kritikuoja tai, kaip tendencingai S. Grunau aprašo XVI a. religinius ginčus ir dėl jų kylančius neramumus. Anot istoriko, S. Grunau tendencingumas ir rašytojo aistra viską, kas neatitinka jo požiūrio, kritikuoti, nešališkam skaitytojui gali kelti klausimą, ar kai kurie minimi ginčai apskritai įvyko². M. Toeppenas nurodo, kad 20, 21 ir 22 Kronikos traktatai, apimantys Vokiečių ordino paskutinio didžiojo magistro Albrechto Brandenburgiečio laikus, informacijos gausumu itin lenkia prieš tai buvusius traktatus. Vokiečių istorikas apgailestauja, kad nors šie traktatai galėjo būti itin vertingi Reformacijos eigai Prūsijoje suprasti, tačiau S. Grunau tendencingumas šią jų potencialią vertę smarkiai sumažina. S. Grunau esą savo pasakojimus daugiausia rėmė įvairaus pobūdžio informacija, išgirsta gatvėse ir aludėse, kur istoriniai įvykiai buvo paversti tulžingais, neigiamai išpūstais pasakojimais³. Sunku išgauti objektyvią informaciją iš autoriaus, kuris Albrechto nekenčia, o M. Lutherį niekina. S. Grunau pasakojimų apie Reformacijos eigą Prūsijoje vertę M. Toeppenas įžiūri tik tuo aspektu, kad Kronikoje dėstomi duomenys leidžia į to meto politinius ir religinius reformatorių veikėjus pažvelgti jų priešininko akimis.

Po M. Toeppeno, M. Manhardto, M. Perlbacho ir kitų itin rūsčios kritikos, S. Grunau kronika iš esmės tapo nebenaudojama istorijos tyrimams. Vertinimo nepakeitė ir vėlesni lenkų, lietuvių ir vokiečių bandymai reabilituoti kronikininką. Visgi pozityvistinės krypties istorikų kaltinimai S. Grunau neobjektyvumu šiais laikais vertintini gana kritiškai, nes daugeliu atvejų ignoruojamos to laikotarpio istoriografijos kūrimo tendencijos ir nuo to itin priklausiusi vidinė Kronikos teksto ir jame formuojamų naratyvų formų logika. Kronikoje informaciją pateikia ne šiaip prokatalikiškai nusiteikęs asmuo, bet itin radikalaus Dominikonų ordino narys, kuriam katalikybės klausimas svarbus ne tik teoriniu, dogmatiniu, tačiau – kas ne mažiau svarbu – gyvenimišku požiūriu. Reformacija palengva naikino daugelį dalykų, kurie sudarė dominikonų pasaulėžiūros pagrindą. Todėl visiškos autentikos Kronikos siūlomoje informacijoje, savaime aišku, tikėtis neverta, daugelis istorinių duomenų yra pateikiami ypač tendencingai. Visgi S. Grunau kronikos nereikėtų vertinti taip, kaip ją vertino XIX a. vid. – XX a. pr. tyrinėtojai, t. y. tik kaip išimtinai istoriografinį veikalą. Vien Kronikos pavadinimas rodo, kokią didžiulę reikšmę turėjo teksto ir perduodamos informacijos didaktinis pobūdis, kuris yra natūralus prisimenant Kronikos autoriaus aplinką – pamokslininkų ordiną.

Kiek objektyviau į S. Grunau kroniką bandė pažvelgti lenkų istorikė Jolanta Dworzaczkowa, kuri ypač akcentavo S. Grunau kronikos svarbą suprantant prieš Reformaciją nusiteikusių žmonių mąstymą⁴. Istorikė atkreipė dėmesį į tai, kad vykstant Reformacijai ir ypač paaštrėjus konfliktams 1524–1525 m. laikotarpiu, konfliktas tarp liuteroniškai nuteikusių Prūsijos miestų ir vienuolių ordinų, visų pirma Dominikonų, pasiekė iki tol neregėtą intensyvumą. Katalikiškai nusiteikusių dvasininkų kiekybinis menkumas leido protestantams be didesnių problemų perimti katalikiškas šventoves, tad vienintele organizuota jėga, galinčia pasipriešinti sklindančioms liuteroniškoms idėjoms Prūsijoje, iš esmės liko dominikonai⁵. Griežti draudimai sakyti pamokslus, išleisti didžiuosiuose Prūsijos miestuose, rodė, kad bandymų vykdyti prieš Reformaciją nukreiptą propagandą būta, ir ji

¹ TOEPPEN, M. *Geschichte der Preussischen Historiographie von P. v. Dusburg bis auf K. Schütz*. Berlin, 1853, S. 201.

² Ibid., S. 201–202.

³ Ibid., S. 202.

⁴ DWORZACZKOWA, J. Kronika pruska Szymona Grunaua jako źródło historyczne. In *Studia Źródłoznawcze. Commentationes*, T. 2. Warszawa, 1958, s. 119–146.

⁵ Ibid., s. 133.

buvo suvokiama kaip ganėtinai didelė grėsmė įsigalinčiam naujam tikėjimui. Apie reformatorių pamokslus, kurie buvo spausdinami, plačiai žinomi, juos naudojo, tiesa, savais tikslais, ir S. Grunau, tuo tarpu antiliuteroniški pamokslai buvo draudžiami, cenzūruojami, todėl apie jų pobūdį daugiausia galima spręsti tik iš S. Grunau kronikos. Anot autorės, S. Grunau kronikoje esantys pamokslų tipo pasakojimai, kurių šaltiniai, neabejotinai pamokslai, buvo skirti visų pirma žemesniesiems visuomenės sluoksniams – valstiečiams, amatininkams, miesto proletariatui, kuriems sakomuose pamoksluose buvo akcentuojami kiti dalykai nei antiliuteroniškuose pamoksluose, skirtuose aukštesniesiems sluoksniams, valdžios elitui – Lenkijos karaliui, ponams, kilmingiesiems, kurie buvo gąsdinami dėl liuteronybės kilsiančiais valstiečių maištais⁶. Autorė išskiria keletą bendrų tematikų, būdingų tokio tipo pasakojimams S. Grunau kronikoje: liuteronybės plitimo ir gamtos nelaimių sąsaja, liuteronybės neigiamas poveikis prekybai, tiesioginis santykis tarp erezijos paplitimo ir tironijos (aišku, liuteroniškos, ypač akcentuojant Albrechtą Brandenburgietį), liuteronų valdžios vykdoma Bažnyčios turtų konfiskacija (pabrėžiant, kad nusavinamos žmonių aukos, fundacijos, testamentai), senųjų katalikiškų papročių, ypač svarbių liaudies tikėjimo kontekste, draudimas ir apskritai siekimas įteigti nuomonę, kad naujasis tikėjimas yra materialiai naudingas daugiausia tik aukštesniesiems visuomenės sluoksniams, tuo tarpu didžiajai daugumai kitų gyventojų jis atneš tik nelaimės ir didesnę priespaudą. Kartu autorė nurodo ir kitą S. Grunau kritikos objektą – Prūsijos katalikiškąją hierarchiją, kurios amoralumas ir taisyklių nesilaikymas privedė prie katalikybės Prūsijoje žlugimo ir leido S. Grunau teigti, kad vienintelės katalikybę galinčios apginti jėgos yra dominikonai ir Lenkijos karalius.

1. Liuteronybės įsigalėjimas Prūsijoje

Liuteronybės Prūsijoje istorija prasidėjo nuo paskutinio Vokiečių ordino didžiojo magistro Albrechto (1525–1568) pastangų išspręsti Lenkijos karalystės ir Ordino konfliktą. Ginčas dėl Vakarų Prūsijos, po Trylikamečio karo (1454–1466) perėjusios Lenkijos karalystės valdžion, priklausomybės ir dėl žeminančio Ordino valstybės, Lenkijos karalystės vasalo, statuso išaugo į 1519–1521 m. karą tarp abiejų valstybių. Nors Albrechtas didžiuoju magistru buvo išrinktas manant, kad jis įtikins savo dėdę Lenkijos karalių Zigmantą I Senąjį (1506–1548) taikiai užbaigti konfliktą Ordino naudai, tačiau taikiai ginčo išspręsti nepavyko. Ordinas, pasinaudojęs Lenkijos karalystės ir LDK karu su Maskvos kunigaikščiu Vasilijumi III (1505–1533), pareikalavo grąžinti vakarų teritorijas ir sumokėti didžiulę kompensaciją už „okupaciją“. Lenkijos karalystė atsakė 1519 m. gruodį paskelbdama Ordinui karą. Tarpininkaujant Šventosios Romos imperatoriui Karoliui V, 1521 m. balandžio 5 d. buvo paskelbtos ketverių metų paliaubos. Albrechtas, suprasdamas, kad po ketverių metų atsinaujinęs karas grės galutiniu Ordino valstybės sunaikinimu, ieškojo sąjungininkų Europoje ir Šventosios Romos imperijos suvažiavime, kuriame, be kitų klausimų, buvo svarstomas ir Vormso edikto, priimto prieš metus, įgyvendinimo klausimas. Šiuo ediktu M. Lutheris buvo paskelbtas eretiku, jo tezės – klaidingomis, buvo reikalaujama jų atitinkamai nubausti. Karolis V buvo per daug užsiėmęs kitais reikalais ir nepersistengė įgyvendinti šį nutarimą, be to, M. Lutheris Vokietijoje turėjo įtakingų globėjų. Niurnbergo suvažiavime popiežiaus nuncijus reikalavo, kad ediktas būtų kuo skubiau įgyvendintas, o M. Lutheris sulauktų bausmės. Visgi suvažiavimo dalyviai delsė vykdyti nuncijaus reikalavimus.

⁶ Ibid.

Niurnberge Albrechtas susipažino su vietos Šv. Lauryno bažnyčios klebonu Andreasu Osianderiu (1498–1552), kuris, 1522 m. tapęs bažnyčios klebonu, viešai pasiskelbė pritariantis M. Lutherio idėjoms, kuriomis jis sudomino ir didįjį magistrą. Iškart po Niurnbergo suvažiavimo Albrechtas išvyko susitikti su M. Lutheriu. Susitikimas buvo lemtingas, nes M. Lutherio idėjose Albrechtas įžvelgė išeitį iš Ordino kamavusios krizės – Ordinui likusią teritoriją paversti pasaulietine valstybe, o pačiam tapti naujos valstybės valdovu. Todėl kai 1523 m. kovo mėnesį M. Lutheris atsiuntė laišką, pavadintą *I Vokiečių ordino ponus*, kuriame siūlė reformuoti Bažnyčią, Ordino dvarų valdymą perleisti pasauliečiams, o vienuolių valstybę paversti paveldimąja kunigaikštyste, įvykiai pradėjo rutuliotis itin sparčiai.

Jau tų pačių metų vasarą į Karaliaučių atvyko M. Lutherio siųstas buvęs pranciškonas Johanas Briesmannas (1488–1549), kuris didžiojoje katedroje rugsėjo 27 d. pasakė pirmąjį liuteronišką pamokslą. J. Briesmannu pasekęs Sembos vyskupas Gerogas von Polentzas (~1478–1550) kalėdinį pamokslą jau skelbė liuteroniškai. 1524 m. vasario 26 d. pamokslas buvo išspausdintas ir plačiai paplito Prūsijoje. 1524 m. sausio 28 d. Sembos vyskupas ir Ordino didysis magistras nurodė reformuoti vyskupijos bažnyčias ir į jas siųsti Reformacijai pritariantį kunigus. Visas vyskupijos bažnyčių vienuolynų turtas (žemės, brangenybės, liturginiai reikmenys ir kt.) buvo nusavintas. Iš pirmųjų lūpų žinodamas Prūsijos valdžios planus (Albrechtas pas M. Lutherį lankėsi 1523 m. lapkričio 29 d. ir 1524 m. gegužės 12 d.) reformuoti Ordino teritorijoje esančią Bažnyčios organizaciją, 1524 m. vasarą M. Lutheris ragino J. Briesmanną kuo aktyviau aiškinti gyventojams liuteronybę, paruošti juos būsimai Bažnyčios reformai⁷. Šiam tikslui įgyvendinti pamokslai buvo pradėti skaityti vokiečių kalba, giedant giesmes buvo atsisakyta lotynų kalbos ir jos taip pat pradėtos giedoti vokiškai. Buvo išleista M. Lutherio parengta knygelė apie krikštą, kuria turėjo remtis dvasininkai, suteikdami šį sakramentą. 1524 m. visose Karaliaučiaus bažnyčiose jau dirbo liuteronų dvasininkai. Metų pabaigoje Karaliaučiaus miesto bažnyčiose buvo įvykdyta ir finansinė reforma – bažnyčios pajamomis ir išlaidomis pradėjo rūpintis iš pasauliečių ir pastoriaus sudarytos bažnyčių tarybos, valdžiusios vadinamąsias bendruomenines skrynias (*Gemeinsamen Kasten*).

1524 m. pabaigoje gavęs vietos Ordino riterių ir krašto landtago pritarimą, Pamedės vyskupas Erhardas von Queisas (~1490–1529) išleido ediktą, kuriame ragino reformuoti vyskupijos bažnyčias⁸. Politiniu lygmeniu veikiant atsargiai, stengiantis neužrūstinti popiežiaus ir Lenkijos karaliaus, įvykiai klostėsi Albrechto naudai. 1525 m. prasidėjusiose derybose su Lenkijos karalyste Albrechtui pavyko pasiekti, kad buvusio Ordino teritorija būtų pripažinta pasaulietine valstybe. 1525 m. balandžio 8 d. Krokuvos taikos sutartimi Albrechtas buvo pripažintas Prūsijos kunigaikštystės valdovu leno teise, t. y. Lenkijos karalius tapo naujojo kunigaikščio siuzerenu. Naująją kunigaikštystę sudarė dvi buvusios vyskupijos – Pamedės ir Sembos, į kunigaikštystę įsiterpusią Varmijos vyskupiją toliau valdė Lenkijos karalystė. Išsprendus politinius klausimus, nebeliko kliūčių vykdyti bažnytinę reformą. Tuo tarpu Sembos ir Pamedės vyskupysčių apsuptyje buvusios Lenkijos karalystės jurisdikcijai priklausiusios Varmijos vyskupas Moritzas Ferberis (1471–1537) 1524 m. sausio 20 d. uždraudė vietinėse bažnyčiose atlikti liuteroniškas apeigas. Kulmo vyskupas Janas Konopackis (m. 1530) taip pat 1524 m. pasisakė prieš Reformaciją, tačiau aktyvių veiksmų nesiėmė.

Miestų ir miestelių gyventojai aktyviai palaikė reformacinį judėjimą, dažnai patys inicijuodami pokyčius, ypač bendruomeninant bažnyčios turto ir finansinių reikalų valdymą. Miestiečių palan-

⁷ LUKŠAITĖ, I. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVIII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius, 1999, p. 86.

⁸ LUKŠAITĖ, I. Op. cit., p. 89.

kumą liuteroniškas tikėjimas išsikovojo ne tik nuostatomis Bažnyčios praktiką priartinti prie postuluojamų tikėjimo teiginių, panaikinti erzinančius vienuolių ordinus, suteikti didesnę įtaką sprendžiant kasdienius bažnyčios vidaus gyvenimo reikalus, tačiau ir nuostata „apvalyti“, „gryninti“, „taisyti“, „padaryti teisingesnį“ patį tikėjimą. Visgi didžiuosiuose Karališkosios Prūsijos miestuose liuteronų įsigalėjimas užtruko. 1522 m. spalį Gdansko dvasininkas Jacobas Hegge pasakė pirmąjį liuteronišką pamokslą, už kurį buvo paskelbtas eretiku, ekskomunikuotas ir prarado bažnytines pareigas, tačiau jau 1524 m. tapo Šv. Kotrynos bažnyčios pastoriumi. Nors liuteroniškos nuotaikos buvo stiprios, tačiau atvirai remti Reformaciją miesto valdantieji nesiryžo. Mieste rezidavo karaliaus vietininkas, Bažnyčios administracinėje struktūroje Gdanskas priklausė Kujavijos vyskupijos, kurios vyskupas Maciejus Drzewickis (1467–1535) stengėsi aktyviai kovoti su plintančiomis idėjomis, jurisdikcijai. Miesto burmistras buvo Kulmo vyskupo M. Ferberio brolis Eberhardas Ferberis (1464–1529).

Nepaisant to, ilgai miestui nepavyko išlaikyti ramybės, ir 1525 m. sausį miesto gyventojai, kurių daugumą sudarė amatininkai ir miesto plebėjai, sukilo. Pirminė sukilimo priežastis buvo kaltinimas E. Ferberiui pasisavinus miesto lėšas, tačiau greitai pradėta reikalauti panaikinti Kujavijos vyskupo jurisdikciją, leisti laisvai skelbti Evangelijos liuteroniškąją interpretaciją. E. Ferberis atsistatydino, po kurio laiko pasidavė ir miesto patricijai. Sukilėliai išsirinko naują miesto tarybą, nusavino bažnyčių turtą, jos buvo nusiaubtos, šventųjų paveikslai išniekinti ir sunaikinti, katalikų kunigai pakeisti palaikančiais liuteronų tikėjimą. Naujoji miesto taryba išsiuntė laišką M. Lutheriui, prašydama atsiųsti mokytojų liuteronųbei Gdanske stiprinti. Liuteronų valdžia ilgai neišsilaikė, 1526 m. balandžio 17 d. į miestą įžengė Zigmanto I Senojo kariuomenė, numalšino sukilimą ir atstatė senąją tvarką, tačiau tarpkonfesinės įtampos mieste nepanaikino. Tik 1557 m. liepą Reformacijai palankus Zigmantas Augustas suteikė Gdanskui religinės laisvės privilegiją, miestas oficialiai tapo liuteronišku. Tais pačiais metais panašią privilegiją gavo ir Torunė.

Tokį staigų liuteroniškų idėjų plitimą tiek Vokiečių ordino valstybėje, tiek didžiojoje Karališkosios Prūsijos dalyje lėmė keletas veiksnių. Kaip ir likusioje Europoje, vienas pagrindinių Reformacijos variklių buvo itin stiprus, tačiau ilgą laiką užgniaužtas, didelės visuomenės dalies antiklerikalizmas. Reformacijos atsiradimo metu žmonių požiūris į dvasininkiją palyginti su ankstyvaisiais viduramžiais, kai dvasininkų hierarchija buvo dieviškosios angelų hierarchijos analogas, buvo pasikeitusi. XVI a. pr. Bažnyčios skelbiami meilės artimajam, neturto, skaistybės idealai akivaizdžiai neatitiko realios padėties. Už parapijiečių, dažnai vargšų, pinigų prabangiai gyvenantys klebonai, mažesnių miestelių ir kaimų parapijose pasirodantys tik tam, kad surinktų aukas, už pinigų perkami dvasininkų titulai, prabanga vienuolynuose piktino žmones. 1510–1512 m. veikale *Liaudies knyga*, itin populiariame vokiškai kalbančiuose kraštuose, parašytame jo personažo Tillio Eulenspiegelio, kuris keliaudamas po Vokietiją, Nyderlandus, Bohemiją, Italiją ir kt. krėsdavo įvairias išdaigas, atskleidamas to laikotarpio žmonių nuodėmes ir sugedimą, vardu, nedviprasmiškai išsakoma daugeliui to meto žmonių suprantama mintis – norint tapti turtuoliu, lengviausia tapti dvasininku ir mulkinti pamaldžius lengvatikus⁹. Bažnyčios nuopuolį jautė ir daugelis pačių katalikų dvasininkų, kurie kvietė atsinaujinti, grįžti prie ištakų, tačiau būtent M. Lutherio mintys ir idėjos suteikė impulsą pasikeitimams.

Ypač pagavi buvo M. Lutherio skelbiama individualybės idėja: jo kvietimas ne išoriškai imituoti Kristų (*Imitatio Christi*), bet paklusniai eiti savo individualiu keliu, buvo itin patrauklus XVI a. visuomenei. Veikale *Apie krikščionio laisvę*, išleistame 1520 m. lapkritį, M. Lutheris teigė, kad išganymą

⁹ *Europos mentaliteto istorija*. Sud. Peter DINZELBACHER. Vilnius, 1998, p. 120.

žmogus gali pasiekti tik tikėjimu ir Dievo malone, geri darbai be tikėjimo yra beverčiai¹⁰. Tuo buvo grindžiami teiginiai apie indulgencijų bevertiškumą ir jų apgaulę, kas paskatino M. Lutherį pradėti savo revoliuciją. Svarbiausia, M. Lutherio nuomone, visiškas tikėjimas ir pasitikėjimas Dievu, tarnystė jam šeimoje, valdžios struktūroje ir bažnyčioje, nuolankumas jam. Būtent tai žmogaus darbus padaro prasmingus, jie tampa Šv. Dvasios veikimo ženklais. Išorinis, parodomasis pamaldumas ir tikėjimas yra niekiniai, nes galiausiai vis tiek teks stoti akistaton su Dievu, su savo sąžine ir nuveiktais gerais ar nuodėmingais darbais. Tikėjimo praktiką sudarė malda, meilė ir geri darbai, Visuotinė Bažnyčia turėjo tapti būtent tokias vertybes išpažįstančių tikinčiųjų bendruomene. Tikėjimo mokymas turėjo būti grindžiamas Evangelija, o apeigų pagrindas turėjo būti Šventojo Rašto skaitymas, jo aiškinimas žodžiu, giesmėmis, reikalavimas, kad tikintysis sąmoningai dalyvautų šiame procese, suvoktų, kas sakoma, dalyvautų toje interpretacijoje mintimis ir jausmais. Visas dėmesys turi būti sutelktas į Šventojo Rašto skaitymą ir interpretaciją, o visos kliūtys, trukdančios šiam tikslui (dvasininkų sluoksnis, išorinė bažnyčių prabanga, kalbos nemokėjimas), turi būti pašalintos. Visų tikinčiųjų pašaukimo kunigystei doktrina, individualaus santykio su Dievu akcentavimas suteikė antiklerikalizmui reikiamą teologinį pagrindą, kuris leido pagrįsti dvasininkų luomo beprasmiškumą ir net žalą, kurią reikėjo eliminuoti.

Bažnyčios reformos idėjos ir liuteronų tikėjimo mokymas žlungančioje Ordino valstybėje plito jį sąmoningai organizuojant ir palaikant Ordino vadovybei, vyskupijos pareigūnams, taip pat ir spontaniškai, kas labiau buvo būdinga Karališkajai Prūsijai. Įvairūs Prūsijos (Ordino ir Karališkosios) visuomenės sluoksniai įžvelgė galimybę per Reformaciją išspręsti susikaupusias problemas, pagerinti savo padėtį to meto visuomenėje¹¹. Pasikeitimai nesulaukė didesnio pasipriešinimo iš Prūsijoje esančių Ordino narių – 56 Ordino nariai kartu su didžiuoju magistru, pasinaudodami proga, atsisakė vienuolių įžadų ir tapo kilmingais žemvaldžiais. Su vieninteliu bandžiusiu priešintis Klaipėdos komtūru Erichu von Braunschweigu Albrechtui pavyko greitai ir sėkmingai susitarti.

Labai svarbus veiksnys sklandžiai ir greitai Reformacijos eigai Prūsijos kunigaikštystėje buvo katalikų dvasininkų – kunigų ir vienuolių – dažniausiai greitas ir neskausmingas perėjimas į liuteronybės pusę. Daugelis jų džiaugėsi atsikratę prisiimtų įžadų, ypač iš vienuolyno pasitraukę vienuoliai, kurie galėjo tikėtis gauti pastorių vietas buvusiose katalikų bažnyčiose. Ne mažiau svarbus buvo ir valstybės spaudimas – katalikybei likę ištikimi dvasininkai buvo keičiami paklusnesniais. Aktyvus dvasininkų įsitraukimas į Reformacijos procesus per pamokslus ir sielovadinę veiklą liuteronybės idėjoms leisdavo pasiekti plačius visuomenės sluoksnius. Reikia prisiminti, kad pamokslai buvo ne tik religinio pobūdžio instrumentas, tai buvo vienas pagrindinių informacijos perdavimo šaltinių, savotiškas viduramžių „radijas“. Per pamokslus buvo perduodamos tarptautinės ir lokalsios naujienos, perskaitomi nauji įsakymai, skelbiama apie naujus mokesčius, pranešama apie prasidedančius karus. Pamokslai buvo itin efektyvus būdas formuoti auditorijos nuomonę įvairiais klausimais.

Spaudos atsiradimas labai praplėtė geografinę liuteroniškų idėjų recepcijos erdvę, padėjo lokalinį protesto judėjimą paversti tarptautiniu, leidęs šioms idėjoms plisti itin dideliu greičiu. Visi svarbiausi Prūsijos kunigaikščio bei vyskupų įsakai buvo spausdinami ir platinami visame krašte. Pamfletų pagausėjimas buvo akivaizdus to įrodymas, pvz., Vokietijoje, kur nuo 1518 m. iki 1519 m. pamfletų pagausėjo nuo 200 iki 900 pavadinimų. Manoma, kad 1517–1520 m. M. Lutherio 30 vei-

¹⁰ LUTHER, M. Von der Freiheit eines Christenmenschen. 1520. In *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe*, Bd. 7. Weimar, 1897, S. 20–38.

¹¹ LUKŠAITĖ, I. Op. cit., p. 84.

kalų galėjo būti parduoti 300 000 tiražu¹². M. Lutherio raštai, kuriuose buvo kritikuojama popiežiaus korupcija, vienuolynų prabanga, prekyba dvasiniais titulais ir beneficijomis, sklido milžinišku greičiu ir dideliais tiražais po visą Europą. Reformų šalininkai bene pirmieji spaudą panaudojo kaip itin efektyvų propagandos ginklą. Spaudos efektyvumą didino iliustracijų gausumas (kas buvo svarbu didžiąja dalimi beraštei visuomenei), tekstų rašymas gimtosiomis kalbomis, taip į procesą įtraukiant didžiąją dalį visuomenės, nemokančios lotynų kalbos. 1498 m. buvo įkurta spaustuvė Gdanske, o itin suaktyvėjus liuteronybės plitimui Prūsijoje, Ordino pareigūnų rūpesčiu, Karaliaučiuje 1524 m. pirmąją spaustuvę įkūrė gdanskietis Hansas Weinrichas.

Daugiausia problemų Reformacijos metu iškilo dėl žemesniųjų Prūsijos kunigaikštystės visuomenės sluoksnių – valstiečių, smulkiųjų verslininkų, amatininkų, miestų varguomenės, kurie veikale *Apie krikščionio laisvę* M. Lutherio žodžius, kad krikščionis yra laisvas žmogus ir niekieno tarnas, suprato tiesiogiai¹³. 1523 m. pabaigoje ar 1524 m. pradžioje prasidėjo Knypavos (Karaliaučiaus miesto dalis) varguomenės sukelti neramumai, o 1525 m. rugsėjį prasidėjo Sembos ir Notangos valstiečių maištai. Sukilimų pagrindas buvo socialiniai ir ekonominiai valstiečių ir miestų varguomenės sunkumai, daugiausia susiję su sunkiai pakeliamais mokesčiais ir socialine nelygybe. Knypavos maištininkų reikalavimai buvo nusavintą vienuolynų turtą naudoti neturtingiesiems šelpti, panaikinti činčą ir palūkanas, sudaryti 12 žmonių tarybą, atstovausiančią plebėjams, jai pavesti raktus nuo miesto vartų¹⁴. Valstiečiai irgi reikalavo mažesnių mokesčių, neįvesti naujų, naikinti įvairius bajorų jiems primetamus apribojimus. Šie tradiciniai valstiečių sukilimų reikalavimai Reformacijos kontekste buvo grindžiami liuteroniškai aiškinamos Evangelijos teiginiais. Vienas valstiečių vadų, Kaimės malūnininkas Kasparas, kalboje valstiečiams teigė, kad nors Evangelijoje yra nurodyta gerbti ir paklusti valdžiai, nieko nėra sakoma apie paklusimą bajorams. Evangelijoje, anot Kasparo, rašoma, kad visi turi būti lygūs, todėl Dievas norįs juos išlaisvinti, o kunigaikštis Albrechtas jiems padės¹⁵. Tikslių reikalavimų ar veiksmų plano sukilėliai neturėjo. Valstiečių kreipimuose ir raštuose, remiantis Evangelijos teiginiais apie visuotinę žmonių lygybę, buvo raginimų panaikinti bajorus, teigiama, kad kiekvienas savo rankomis turi užsidirbti pragyvenimui, valstiečiams panaikinti činčą, apribojimus naudotis miškų, upių, ežerų gėrybėmis. Valstiečiai iš Kaimės traukė į Karaliaučį, pakeliui siaubdami ir plėšdami bajorų dvarus, pačius bajorus suiminėdami. 1525 m. spalio pradžioje į Prūsiją grįžęs kunigaikštis Albrechtas, suėmęs ir nužudęs aktyviausius maištininkus, sukilimą greitai numalšino. Valstiečių aukos nebuvo beprasmės. 1525 m. Albrechtas išleido įsaką, kuriame bajorams ir valdininkams nurodė su valstiečiais elgtis teisingai, nepiktnaudžiauti valdžia, neversti valstiečių vykdyti per didelių šarvarko prievolių.

1525–1530 m. laikytini Evangelikų liuteronų bažnyčios Prūsijos kunigaikštystėje kūrimo ir organizavimo laikotarpiu. Buvo kuriami įvairūs instrumentai – bažnytiniai nuostatai, krašto nuostatai (bažnyčios reikalus tvarkančioji dalis), vizitacijų instrukcijos, rekomendacijos, ataskaitos, su kurių pagalba Prūsijoje pavyko greitai pertvarkyti Bažnyčios sistemą. Abu vyskupai iš esmės buvo pavaldūs kunigaikščiui, kuris tapo arbitru net teologiniuose ginčuose, įsakais skirdavo vyskopus, kunigus, perėmė sekuliarizuotų bažnyčių turtus. 1525 m. gruodžio 6 d. Prūsijos kunigaikštystės landtage priimtuose krašto nuostatuose ir jų pagrindu gruodžio 10 d. priimtuose bažnytiniuose nuostatuose naują pavidalą įgaunanti valstybės ir reformuojamos Bažnyčios sąjunga buvo aiški. Nuostatuose buvo

¹² TAYLOR, P. M. *Munitions of the mind. A history of propaganda from the ancient world to the present day*. Manchester, 2003, p. 97.

¹³ LUTHER, M. *Von der Freiheit eines Christenmenschen*. 1520. Op. cit., p. 28.

¹⁴ LUKŠAITĖ, I. Op. cit., p. 99.

¹⁵ Ibid., p. 100.

pradėti formuoti teisiniai Bažnyčios valdymo, administracinės struktūros, materialinio aprūpinimo pagrindai, nustatytos apeigos, liturgija. Šie nuostatai buvo nuolat keičiami, pildomi, tobulinami.

2. Prūsijos dominikonai ir Reformacija

XVI a. pr. Prūsijoje Dominikonų ordino vienuolynai buvo įsikūrę Gdanske, Elbinge, Torunėje, Kulme ir Tčeve bei Girdavoje. Elgetaujančių vienuolių ordinais Prūsijos socialinėje struktūroje turėjo savo gana griežtai apibrėžtas funkcijas. Pagrindinis Dominikonų ordino tikslas buvo skleisti Dievo žodį, pagrindinė priemonė tai daryti buvo pamokslai. Pamokslaujama buvo vienuolyno bažnyčioje, viešose erdvėse, privačiuose namuose, o gavus leidimą – ir parapinėse bažnyčiose. Dominikonai, kaip ir pranciškonai, turėjo teisę rinkti aukas įvairioms vienuolyno reikmėms – kasdienei veiklai užtikrinti, prieglaudai, špitolei, mokyklai, vizituojantiems vienuoliams išlaikyti ir kt., o gavę leidimą – ir asmeninėms reikmėms. Lėšų buvo gaunama ir kitais būdais – tam tikras veiklas paremdavo miesto taryba, buvo atlyginama už liturgines paslaugas religinėms brolijoms, privatiems asmenims. Finansus papildydavo įvairaus pobūdžio fundacijos, testamentu ir dominikonų vienuolynuose nukaršintų žmonių paliekamas turtas. Dėl kai kurių teikiamų paslaugų dominikonams teko konkuruoti su kitais vienuolių ordinais ir pasaulietiniais dvasininkais.

Dominikonų teikiamos itin pelningos laidojimo ir su tuo susijusių ritualų paslaugos nuolat sukelėdavo konfliktus su parapijų klebonais, buvo įsiveliama į ginčus dėl testamentu palikto turto su mirusiųjų giminaičiais. Vyskopus erzino dominikonams popiežiaus suteikta autonomija veikti vyskupijų ribose, pavyzdžiui, atliekant itin svarbią ir pelningą veiklą – išpažinties priėmimą bei išrišimą, kuris vyskupui buvo nuostolingas. 1431 m. Šv. Marijos katedros klebonas Andreusas Slommowas (1360–1438) įsivėlė į ginčus su Dominikonų ordinu dėl gaunamų pajamų iš laidojimo paslaugų ir aukojimų¹⁶. Gdansko Šv. Katerinos bažnyčios klebonas Andreusas Rupertis (m. 1447) ginčijo Gdansko miestiečio Nicolauso Celowo, gyvenusio dominikonų vienuolyne, testamentą. 1427 m. Vokiečių ordino dvasininkams pavyko dominikonus atriboti nuo kryžiaus karų prieš husitus skelbimo ir su tuo susijusiomis pajamomis už indulgencijas. Ši teisė buvo suteikta ordino dvasininkams Gdanske ir Torunėje¹⁷.

Liuteroniškų idėjų plitimas paaštrino ir taip ganėtinai komplikuotus santykius tarp didžiųjų Prūsijos miestų ir Dominikonų ordino. Konfliktų buvo ir iki Reformacijos pradžios: štai jau XV a. 3-iajame dešimtmetyje Gdanske dominikonams buvo uždrausta rinkti aukas, ir tik įsikišus Ordino pasiuntiniui Romoje Johannui Tiergartui (1380–1456) ir dominikonų didžiajam magistrui Leonardui di Piero Dati (1360–1425) dominikonams vėl buvo leista rinkti aukas, tik ne miestiečių namuose, o stovint prieš juos gatvėse¹⁸. Liuteronų idėjos apie tikėjimo ir santykio su Dievu individualumą turėjo įtakos neigiamam požiūriui į vienuolynų funkcijas visuomenėje, didelę įtaką darė ir M. Liuterio pavyzdys, kuris, pasitraukdamas iš vienuolyno, atsisakydamas vienuolio įžadų, veddamas buvusią vienuolę, aiškiai rodė požiūrį į vienuolystės reiškinių. Vienuolių propaguojamas neturto įžadas aiškiai kontrastavo su vienuolynuose esančia prabanga, nuolatiniai ginčai teismuose dėl testamentų, kuriais paliekamas turtas vienuoliams, taip pat rodė tam tikrą neigiamą visuomenės požiūrį į vienuolynų veiklą. Vienuolių pamokslai apie neturtą, palūkanas, materialinių gėrybių siekimą negalėjo patikti Prūsijos miestų patricijams, kurių didžiausios pajamos buvo gaunamos būtent iš prekybos. Vyskopus erzino vienuolių savarankiškumas, kritika pasaulietinių dvasininkų

¹⁶ KUBICKI, R. *Środowisko dominikanów konraty pruskiej od XIII do połowy XVI wieku*. Gdańsk, 2007, s. 50.

¹⁷ Ibid., s. 34.

¹⁸ Ibid.

atžvilgiu ir konkurencija atliekant ritualines paslaugas bei renkant aukas. Vis labiau plintant liuteroniškomis idėjomis, konfliktai darėsi atviresni ir nuožmesni.

Šią priešpriešą didino ir teologinį pagrindą vienuolių priešininkams suteikė M. Lutheris, teigianiai, kad vienuoliai buvo luomas be Dievo. 1521 m. lapkritį pasirodė M. Lutherio *Nuomonė apie vienuolių įžadus*, kurį S. Grunau turėjo priimti asmeniškai¹⁹. Savo veikale M. Lutheris teigė, kad vienuolių įžadų atsisakymas nėra nuodėmė, nes tie įžadai yra tušti ir asmens išganymui neturi jokios įtakos. Priešprieša su dominikonais turėjo didelę įtaką M. Lutherio idėjų plėtotei, nes dominikonai buvo pirmieji ir išliko aršiausi jo priešininkai. Savo revoliuciją M. Lutheris pradėjo nuo dominikonų vienuolio Johanno Tetzelio (1465–1519), kuris pardavinėjo indulgencijas net už dar nepadarytas nuodėmes, kritikos. Dominikonai, įskaitant M. Tetzeli, buvo pirmieji ir aršiausieji M. Lutherio kritikai. 1518 m. popiežius Leo X nurodė įvertinti M. Liuterio teiginius dominikonui, teologijos profesoriui Silvesterui Mazzoliniui (1456/1457–1527), kuris iškėlė potencialią M. Lutherio teiginių grėsmę, paskelbė jį eretiku ir parašė jo tezių paneigimą. M. Lutherio apklausai 1518 m. Šv. Romos imperijos suvažiavime Augsburgė vadovavo tuometinis Dominikonų ordino generalinis magistras ir popiežiaus legatas Vitenberge bei suvažiavime Thomas Cajetanas (1469–1534), būtent jis prisidėjo rengiant M. Liuterio ekskomunikacijos raštą. Tad nenuostabu, kad 1546 m. Vroclavo kanauninko Johannesas Cochläus (1479–1552) M. Lutherio biografijoje, dėl itin kritiško požiūrio į M. Lutherį populiarioje tarp katalikų, įrodinėjama, kad visas Reformacijos judėjimas kilęs dėl Augustinų (kurių ordino vienuolis buvo M. Lutheris) ir Dominikonų ordinų.

Kartu buvo ir svarių socialinių priežasčių, skatinusių nepalankų požiūrį į dominikonus. Kaip ir Vokiečių ordino institucija, vienuolių ordinais daugelio buvo laikomi anachronizmu, siejami su senąja sistema, kuri vis labiau tapo nepriimtina didžiųjų miestų elitui, plėtojančiam kapitalistinius santykius. Nuolatiniai dominikonų (ir kitų ordinų vienuolių) pamokslai buvo nukreipti prieš svarbiausią Prūsijos miestų patricijų klestėjimo pagrindą – prekybą, kaltinimai nedvasingumu ir kartu reikalavimai aukoti, aukų rinkimas erzino miestiečius. Štai S. Grunau rašo, kad 1524 m. Torunėje, įsigalint liuteronųbei, vietos liuteronai iš bažnyčių paimdavo indulgencijos raštus, kurie buvo kelių šimtmečių senumo, suklijuodavo juos panašiai kaip žvejų tinklus ir pakabindavo gatvėse pajuokai²⁰. Vienuolynų prabanga, kontrastuojanti su jų skelbiamais pamokslais, vienuolynų dalyvavimas miestų ekonominėje sistemoje vertė daugelį miestiečių suvokti dominikonus kaip kliūtį tolesniam miestų vystymuisi, anachronizmą, kurį būtina panaikinti. Santykių negerino ir politinis dominikonų angažuotumas, bekompromisis Lenkijos karalystės palaikymas, daugeliu atvejų prieštaravęs Prūsijos miestų valdžios siekiams ir pastangoms išlaikyti autonomiją ir savarankiškumą. Tad prasidėjus Reformacijai, išplitus idėjoms apie vienuoliškos gyvensenos dirbtinumą, vienuolynų turto nusavinimą, nenuostabu, kad iškart kilo pastangų sunaikinti Prūsijoje esančius vienuolynus. Nors dominikonai logiškai apsaugos laukė iš Lenkijos karaliaus, tačiau tai jų neapsaugojo nuo beveik visiško sunaikinimo.

1524 m. Gdanske liuteroniškai nusiteikę miestiečiai nusiaubė vienuolynus ir išgrobstė jų turtus. Kreipimasis į Lenkijos karaliaus vietininką Gdanske, bandymas kreiptis į Kulmo vyskupą nieko nedavė. Miesto taryba, reaguodama į įvykius ir siekdama išvengti naujų konfliktų, 1525 m. sausio 8 d. uždraudė vienuoliams išeiti už vienuolyno ribų, sakyti pamokslus, rinkti aukas, lankytis miestiečių namuose, suteikinti sakramentus²¹. Po kurio laikos mieste vėl kilo neramumų, ir kapituliuojantys patricijai turėjo ne tik patvirtinti draudimus vienuoliams, bet juos ir sugriežtinti – norintiems

¹⁹ De votis monasticis Martini Lutheri iudicium. 1521. In D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe, 8. Bande. Weimar, 1898, 573–670.

²⁰ GrK, I, S. 305.

²¹ KUBICKI, R. Op. cit., s. 40.

vienuoliams buvo leidžiama palikti vienuolynus, o dominikonų vienuolynas turėjo būti nusavintas ir paverstas špitoje. Situacijos rimtumą rodė tai, kad Lenkijos karalius Zigmantas I Senasis tik asmeniškai atvykęs į Gdanską 1526 m. balandžio 17 d. nuramino aistras, dominikonams buvo grąžintas vienuolynas ir didelė dalis turto. 1525 m. sausio 1 d. Elbingo liuteronų sukilimas, inspiaruotas miesto tarybos, prasidėjo nuo dominikonų vienuolyno užpuolimo. Vienuolyno prioras bandė išgabenti vienuolyno vertybes į saugesnę vietą, tačiau miesto tarybos įsaku jis buvo sustabdytas, o vežamos vertybės konfiskuotos. Jos kartu su vienuolynu buvo grąžintos tik asmeniškai įsikišus Lenkijos karaliui²².

Tuo pat metu vienuolynus masiškai ėmė palikti vienuoliai, drastiškai sumažėjo novicijų. Gali mybė nesulaukiant sankcijų palikti vienuolyną, o kartu priėmus liuteroniškas pažiūras gauti dvasininko vietą buvusiose katalikiškose parapijose, viliojo daugelį, taip pat rodė ir vidinę Dominikonų ordino krizę. Prie to nemažai prisidėjo ir faktas, kad daugumą savo narių dominikonų vienuolynai verbuodavo iš apylinkių, pvz., Elbingo dominikonų vienuolyno nariai buvo verbuojami Pamedės ir Varmijos vyskupijose²³. Taip pat grįžimą lengvino tai, kad dauguma vienuolių buvo kilę iš vidutines pajamas turinčių miestiečių ir miestelėnų, amatininkų, kartais iš patricijų²⁴. 1526 m. rugpjūčio 4 d. Varmijos vyskupas Mauricijus Ferberis kvietė dvasininkus paklusti, atsisakyti liuteronybės, tarp jų ir 14 vienuolių, o jau 1548 m. Elbingo dominikonų vienuolyne beliko 1 vienuolis²⁵.

3. Simonas Grunau ir Reformacija

Apie S. Grunau gyvenimą žinoma mažai. Viskas, kas žinoma, tai nedideli faktų fragmentai, pabirę po Kroniką. Net artimiausi laiko atžvilgiu S. Grunau kronikininkai apie dominikoną neturėjo jokių žinių. L. Davidas jį vadina tiesiog juodoju vienuoliu iš Gdansko. Žinių trūkumas lėmė, kad istorinėje literatūroje buvo pasitenkinama glausta, enciklopedine informacija. Kronikininko asmenybei apibūdinti XIX a. Prūsijos tyrinėtojai naudojo stereotipines, dar Reformacijos laikais daugiausia protestantų sukurtas dominikonų vienuolio tipo charakteristikas, S. Grunau priskiriant dažniausiai neigiamas šio stereotipo savybes – menką išsilavinimą, religinį fanatizmą, silpną kritinį mąstymą, tikėjimą stebuklais. Naują impulsą S. Grunau biografijos tyrimams suteikė 2009 m. lenkų istoriko K. Zonenbergo monografija *Kronika Szymona Grunaua*, kurioje autorius ne tik apibendrina esamas biografines žinias, bet ir papildė S. Grunau biografiją naujais faktais²⁶. Didelis dėmesys K. Zonenbergo tyrime skirtas ir S. Grunau asmenybės bruožams aptarti. Lenkų istorikas, apibūdindamas S. Grunau asmenybę, atsižvelgia į įvairius veiksmus, formavusius ir veikusius vienuolio asmenybę – S. Grunau dienų Dominikonų ordino organizacijos bei veiklos ypatumus; to meto Prūsijos politinį, ekonominį ir socialinį kontekstus.

Kai kuriuos S. Grunau mentaliteto ypatumus galima rekonstruoti remiantis kolektyvinio mentaliteto, kuris viduramžiais buvo dominuojanti individo mąstymo forma, sąvoka. Norėdamas funkcionuoti ir veikti visuomenėje, žmogus privalėjo perimti jos vertybių sistemą, kultūrinių „koordinacinių“ sistemą²⁷. Žmogaus individualumas viduramžiais buvo itin susijęs su jam visuomenės primestu socialiniu vaidmeniu. Priklausomybė tam tikrai socialinei grupei lėmė žmogaus vidinę prigimtį, sąmonės struktūrą, elgsenos būdus. Kiekviena visuomenė skirstosi į keletą mikrogrupių, kurių kiek-

²² Ibid., s. 40-41.

²³ KUBICKI, R. Op. cit., s. 134.

²⁴ Ibid., s. 133.

²⁵ Ibid., s. 42.

²⁶ ZONENBERG, S. *Kronika Szymona Grunaua*. Bydgoszcz, 2010.

²⁷ GUREVIČ, A. *Individas viduramžių Europoje*. Vilnius: Baltos lankos. 1999, p. 91.

viena išpažįsta tam tikras vertybes, o jos, nors ir grindžiamos visos visuomenės pripažįstamomis vertybėmis, yra būdingos tik tai mikrogrupei. Tokiose mikrogrupėse žmogus gimsta, veikia ir tenkina savo socialinius poreikius, jam įdiegiami tam tikri elgsenos, mąstysenos modeliai, suformuojama tam tikrų pažiūrų sistema. Kartu žmogus tampa tarsi savo mikrogrupės moralinių nuostatų reprezentantu. Toks asmenybės formavimas, jos konstravimas būdingas ir šiuolaikinėms visuomenėms, tačiau viduramžių visuomenėse socialiniai vaidmenys, žmogaus priklausymas tai arba kitai mikrogrupei (didikas, valstietis, dvasininkas ir pan.) buvo daug griežčiau nustatomas ir užfiksuojamas įstatymais²⁸. Viduramžių žmogus visų pirma buvo šventikas, riteris, valstietis ar vienuolis, o ne individas, autonomiška asmenybė, tiesiog užsiimanti karine, religine ar žemės ūkio veikla. Tokia padėtis viduramžių žmonėms atrodė natūrali, Dievo nustatyta, todėl nekintanti ir nekeistina.

Kiekvieno asmens, net ir šiais laikais, asmeninė tapatybė yra suformuota susipynus sudėtingoms šių mikrogrupių vertybinėms sistemoms, nes kiekvienas asmuo priklauso kelioms mikrogrupėms, vienoms didesniu laipsniu, kitoms mažesniu. S. Grunau priklausė taip pat kelioms mikrogrupėms, kurios hierarchiškai nėra lygios, – Tolkemicko miestelėnams, Prūsijos gyventojams, Dominikonų ordinui, kronikų kūrėjams, katalikams, dvasininkams. Kiekvienos iš mikrogrupių vertybių sistemos didesniu ar mažesniu laipsniu atsispindėjo Grunau mentalitete arba mąstymo būde, mažiau charakteriškai. Mentalitetas čia suprantamas, remiantis Peterio Dinzelbacherio apibrėžimu – mąstymo ir jausenų visuma, būdinga tam tikram kolektyvui tam tikru metu. Tokio mąstymo turinį sudaro tam tikroje kultūroje galiojantys principiniai įsitikinimai, ideologinės, politinės, religinės, etinės, estetinės kategorijos ir koncepcijos, sudarančios ir kuriančios religiją, meną, kultūrą. Atskiros kolektyvo mentaliteto tam tikru metu būdingumai atsiskleidžia per veiksmus, S. Grunau atveju – per vienintelę istorijos šaltinį, tiesiogiai siejantį jį su veiksmu – Kronikos teksto forma ir turiniu.

Tiksli S. Grunau gimimo data nėra žinoma. Ilgą laiką istoriografijoje buvo įsitvirtinusi sąlyginė ir istoriniais šaltiniais neparemta 1470 m. data. Remdamasis dominikono Reineriuso de Pisis (m. ~1348) inkunabule *Pantheologia seu Summa universae theologiae* (1476/1477 m.) esančiu įrašu: „*Liber fratris Simonis Grunav Elbingensis lectoris*“, tikslesnę datą pabandė nustatyti K. Zonnenbergas. Atsižvelgdamas į tai, kad Dominikonų ordinas į savo narius priimdavo asmenis, sulaukusius bent 15 metų, ir į tai, kad lektoriaus statusą vienuoliai pasiekdavo mažiausiai per 11 metų, lenkų istorikas teigė, jog S. Grunau galėjo gimti 1455–1465 m. sandūroje²⁹.

S. Grunau vaikystė greičiausiai prabėgo Tolkemicke, nedideliame žvejų miestelyje, Aistmarių pakrantėje. Kas paskatino S. Grunau pasirinkti vienuolio kelią, nėra žinoma. Gali būti, kad jis gimė šeimoje, kurioje jau buvo vyresnių sūnų. Būdamas jaunesniu sūnumi, S. Grunau turėjo mažai galiomybių pretenduoti į tėvo palikimą, tad – kaip buvo populiariau viduramžiais, – siekiant išvengti turto dalybų, kronikininkas buvo nusiųstas į vienuolyną³⁰.

Ar S. Grunau studijavo aukščiausioje dominikonų edukacinės sistemos pakopoje – *studia generalis* (dveji treji metais teologijos studijų), nėra žinoma. *Acta Capitulum Provinciae Ploniae Ordinis Praedicatorum* rinkinyje įrašyta, kad 1483 m. Padujos universitete studijavo *fr. Simonem de con Elbigensi*, atvykęs trečiaisiais teologijos studijų metais. Šis šaltinyje minimas brolis Si-

²⁸ GUREVIČIUS, A. *Viduramžių kultūros kategorijos*. Vilnius, 1989, p. 174–175.

²⁹ Dominikonų ordino lektoriumi buvo galima tapti po vienerių metų noviciato laikotarpio bei 10 metų trunkančių studijų (2 metai *studium gramaticae*, 2 metai *studium artium*, 2 metai *studium naturarum* ir 4 metai teologijos studijų). Dominikonų ordino konstitucijoje buvo numatyta, jog kandidatuoti į ordino narius galima tik sulaukus 15 metų, nors yra žinoma pavienių atvejų, kad ordino nariais tapdavo ir 13-mečiai.

³⁰ KUBICKI, R. Op. cit., s. 128.

monas iš Elbingo dažnai siejamas su S. Grunau, kad jis nuo 1486 m. studijavo Padujoje, teigia ir M. Rechowiczus³¹. K. Zonenbergas tokius teiginius laiko klaidingais³². Kaip ir daugelis kitų S. Grunau biografijos aspektų, šis klausimas taip pat išlieka ginčytinas, nes tiek šių teiginių šalininkai, tiek kritikai pagrįstų argumentų nepateikia.

K. Zonenbergo nuomone, baigęs mokslus, S. Grunau 1492–1498 m. galėjo būti Elbingo dominikonų vienuolyno lektoriumi, nors šiems teiginiams tiesioginių įrodymų taip pat nėra³³. 1499 m. S. Grunau greičiausiai jau buvo apsistojęs Elbinge, nes Kronikoje jis rašo, kad šiais metais daugelį kartų Elbingo Šv. Brigitos vienuolyne matęs vaidilutės Pogezanijos, kuri tuo metu jau buvo garbinama kaip šventoji, apdarą³⁴. Yra ir kardinaliai priešingų nuomonių – štai M. Toeppenas, remdamasis šiuo kronikininko pasakojimu, teigė, kad 1499 m. S. Grunau dar nebuvo tapęs vienuoliu ar bent dar nebuvo atvykęs į Gdanską.

Keletas autorių (vėlgi nenurodydami jokių šaltinių) mini, kad nuo 1502 m. S. Grunau buvo Gdansko dominikonų vienuolyno konvento narys³⁵. Šaltiniuose taip pat kalbama ir apie brolių Simoną, kuris 1501 m. buvo išrinktas Elbingo vienuolyno prioru. K. Zonenbergo nuomone, tai, kad S. Grunau galėjo būti vienuolyno prioru, rodo ir Kronikos tekstas, kuriame yra nemažai informacijos, susijusios su ūkine veikla, ekonomika, t. y. su kuo kasdien susiduria vienuolyno prioras³⁶. Prioro pareigų priskyrimas S. Grunau leistų jį sieti ir su minėtu broliu Simonu iš Elbingo, studijavusiu Padujoje, nes prioru galėjo tapti tik vienuolis, išklauses trejų metų teologijos kursą.

1512 m. rugsėjo 29 d. provincijos kapitulos sprendimu, S. Grunau buvo paskirtas Legnicos dominikonų vienuolyno lektoriumi ir pamokslininku (vietos vokiečiams). 1514 m. S. Grunau kadicija Legnicoje buvo pratęsta dar dvejiems metams. Tai antrame pagal dydį Silezijos mieste, kuriame XVI a. pr. galėjo gyventi apie 10 000 žmonių, buvo ganėtinai reikšmingos pareigos, greičiausiai rodančios aukštą S. Grunau pamokslininko kvalifikaciją. Į Prūsiją S. Grunau tikriausiai grįžo po 1517 m. rugsėjo 29 d. vykusio provincijos kapitulos susirinkimo, kuriame buvo paskirtas naujasis Legnicos lektorius. Būtent tais metais, kronikininko teigimu, jis skaitė knygas apie Prūsijos istoriją. Logiška manyti, kad tokio pobūdžio knygas jis galėjo matyti tik Prūsijos teritorijoje³⁷. Maždaug tais metais S. Grunau rimtai ėmė rašyti Kroniką. Joje pasitaikantys įrašai „heute 1510“ rodo, kad jis galėjo vesti dienoraščio tipo užrašus, kuriuose žymėjo įvairius Prūsijos įvykius. Tokie dienoraščius turėjo daugelis dominikonų vienuolių. Dienoraščių tikslas buvo užfiksuoti vienuolį sudominusią informaciją, kurią vėliau buvo galima naudoti kuriant pamokslus. S. Grunau pats rašo, jog Kronikai rašyti kasdien skirdavo po keletą valandų, o Kronikos teksto ypatybės leidžia spręsti, kad iki 1521 m. S. Grunau parašė pirmuosius 22 Kronikos traktatus.

³¹ *Dzieje teologii katolickiej w Polsce: Od odrodzenia do oświecenia*, cz. 1. Lublin, 1966, s. 263.

³² ZONENBERG, S. Op. cit., s. 23.

³³ K. Zonenbergas savo teiginius grindžia tuo, kad kad nežinoma, kas užėmė Elbingo dominikonų vienuolyno lektoriaus pareigas tarp 1492 ir 1494 arba 1498 m. (1492 m. liepos 16 d. Gdansko dominikonų vienuolyno lektoriumi nebebuvo Dominikas, o 1499 m. balandžio 14 d. lektoriumi jau minimas Melchioras Grunenfeldas, kuris paskyrimą eiti šias pareigas galėjo gauti dominikonų provincijų kapitulose kažkuriais iš šių metų: 1494, 1496 arba 1498 m.). Visgi šie teiginiai yra pagrįsti labiau spėjimais. ZONENBERG, S. Op. cit., s. 24.

³⁴ *Simon Grunau's Preussische Chronik*, Bd. I. Leipzig, 1896, S. 75.

³⁵ WENTA, J. *Studien über die Ordens geschichtsschreibung am Beispiel Preussens*. Toruń, 2000, S. 189.

³⁶ Vienuolyno prioras dažniausiai buvo renkamas trejiems metams. STOLARSKI, P. *Friars on the Frontier. Catholic Renewal and the Dominican Order in Southeastern Poland (1569–1648)*. Chicago, 2010, p. 45.

³⁷ GrK, I, S. 7.

Labai galimas dalykas, kad 1517–1520 m. sandūroje S. Grunau buvo paskirtas generaliniu pamokslininku³⁸. Vėlgi tam patvirtinti tiesioginių duomenų nėra, tačiau Kronikos tekste minimi S. Grunau gyvenimo faktai ir kai kurie pasakojimai atskleidžia generalinio pamokslininko veiklą ir funkcijas. Kronikos tekstas rodo, kad S. Grunau nebuvo griežtai susijęs su kuriuo nors dominikonų vienuolynu. Apie Gdansko ar Elbingo vienuolynų veiklą Kronikoje yra itin mažai informacijos, tačiau tuo pat metu jos tekstas rodo, kad S. Grunau aktyviai keliavo po Prūsiją, ten pamokslavo, su reikalais buvo išvykęs į Lenkiją ir Italiją. Laisvė keliauti ir pamokslauti ne tik vienuolyno konventui priskirtos srities ribose, bet ir visos dominikonų provincijos teritorijoje, buvo vienas iš generalinio pamokslininko pareigybės bruožų. Generaliniam pamokslininkui būdingą veiklą rodo ir S. Grunau kelionė į Italiją. Kronikininkas rašo, kad 1520 m. keliavo į Romą, kur susitiko su popiežiumi Leonu X (1513–1521) ir kardinolu Jonu³⁹. Nors kelionės tikslo S. Grunau nemini, visgi galima sutikti su K. Zonenbergo teiginiu, kad vienuolio tikslas buvo gauti popiežiaus leidimą laisvai pamokslauti visoje Prūsijos teritorijoje, neatsižvelgiant į vietos vyskupo nuomonę, t. y. vykdyti generalinio pamokslininko pareigoms būdingas funkcijas.

1520 m. S. Grunau iš Romos grįžo į Prūsiją. 1519–1521 m. Vokiečių ordino ir Lenkijos karo metu S. Grunau neabejotinai dalyvavo propagandinėje kovoje ir sakė prieš Vokiečių ordiną nukreiptus pamokslus. 1522–1524 m. S. Grunau greičiausiai gyveno Karaliaučiuje ir stebėjo aktyviai plintančią liuteronybę. Kronikoje jis rašo, kad Karaliaučius pavirto *refugium malorum*, t. y. blogio prieglauda, į kurią susirinko iš kitų kraštų išvyti liuteronai.

1522 m. S. Grunau pirmą kartą užsimena apie M. Lutherį ir jo mokymą⁴⁰. Neabejotina, kad S. Grunau buvo puikiai susipažinęs su M. Lutherio idėjomis, taip pat neblogai orientavosi tuo metu vykstančiuose debatuose tarp M. Lutherio šalininkų ir priešininkų. Kronikininkas rašo, kad erezija kilo netikėtai ir per trumpą laiką visa Vokietija buvo „apnuodyta“. Trumpai apžvelgė, jo nuomone, svarbiausius M. Lutherio teiginius: panaikinti dvasininkų luomą, galimybė kiekvienam kunigaikščiui tapti popiežiumi ar vyskupu, kiekvienam krikščioniui – vienuoliu ar kunigu, kiekvienam norinčiajam – laikyti mišias, visi dvasiniai įžadai yra išgalvoti, jais naudojantis siekiama gauti pinigų. Piktinosi, kad M. Lutherio šalininkai sukurstė prastuomenę prieš dvasininkiją. Iš to, kad S. Grunau rašo, jog M. Lutheris popiežių vadino antikristu, galima spręsti, jog buvo skaitęs 1520 m. spalio 6 d. pasirodžiusią M. Lutherio publikaciją *Apie babiloniškąją Bažnyčios nelaisvę*. S. Grunau buvo susipažinęs su pagrindinių M. Lutherio priešininkų darbais – Johannes Ecko (1486–1543), teigusio, kad M. Lutherio mokymas persisunkęs *Bohemijos nuodo*, t. y. J. Huso erezijos, – šį kaltinimą S. Grunau ne kartą mini savo Kronikoje. Taip pat minimas Hieronimas Emseris (1477–1527), teigęs, kad M. Lutherio revoliucijos priežastis – priešiškus dominikonams, pranciškonas Thomasas Murneris (1475–1537) – vienas efektyviausių katalikų publicistų, nors ir pritaręs pokyčių Bažnyčiai reikalingumui, bet prieš Reformaciją kovojęs labai aktyviai. Logiška, kad M. Lutherio kritikais nurodomi ir dominikonas J. Tezellis bei Franciscus Zeileris.

1524 m. S. Grunau tapo vienos turtingos moters iš Elbingo testamentu vykdytoju. S. Grunau rašo, kad moters duktė, Elbingo liuteronų paakinta, apkaltino dominikonus išviliojus iš senutės 700 markių, nors S. Grunau teigia, jog nebuvo daugiau kaip 300 markių smulkiais grašiais, kuriuos

³⁸ Generalinis pamokslininkas (lot. *Praedicatorum generalis*) turėjo teisę sakyti pamokslus visoje dominikonų provincijoje, tad eiti šias pareigas buvo renkami gabiausi ir labiausiai išsimokslinę ordino nariai. Jie turėjo būti sulaukę 35 metų amžiaus, išlaukę 3 metų trukmės teologijos studijas, taip pat turėjo turėti sėkmingo pamokslavimo patirties. Generaliniai pamokslininkai turėjo teisę balsuoti provincijos kapitulos posėdžiuose, taigi ir daryti įtaką jos sprendimams. Be to, generalinio pamokslininko titulas prilygo teologijos magistro laipsniui.

³⁹ GrK, I, S. 50.

⁴⁰ GrK, II, S. 645–646.

jis išdalijęs pagal senutės norus⁴¹. Gali būti, kad S. Grunau buvo senutės nuodėmklausys, kaip tais laikais buvo įprasta. Tokį moters pasirinkimą būtų galima aiškinti S. Grunau akademinė kvalifikacija, aukšta padėtimi konvente arba pamokslininko populiarumu.

Pasakojimų detalumas leidžia spręsti, kad 1524 m. S. Grunau buvo Torunėje ir stebėjo ten plintančią Reformaciją⁴². Kronikos tekstas rodo, kad Reformacijos plitimas dažnai pasireiškėdavo radikaliais išpuoliais prieš bažnyčias ir vienuolynus. S. Grunau dėl to buvo itin susirūpinęs ir netikėjo, kad ši erezija greitai baigsis. Pasakojimas apie 1525 m. Tolkemicke liuteronų kunigo aukotas „nuodėmingas“ mišias greičiausiai yra paremtas paties S. Grunau liudijimu⁴³. Pasakojime kalbama, kaip Tolkemicko užvaizdas, ordino narys Casparas Schwalmbachas, priėmė iš Brandenburg pabėgusį vienuolį, kuriam paskyrė Neuenkircho, kaimo, esančio šalia Tolkemicko, parapiją. S. Grunau smerkė vienuolio, kuris mišias aukojo nebūdamas iššventintas kunigas ir vokiečių kalba protestantų būdu, veiklą. Anot kronikininko, po kalėdinių mišių vietiniai žvejai susirinkę girtavo, linksminosi ir galiausiai susimušė. S. Grunau buvo svarbu paminėti, kad šio vienuolio tėvas buvo Marxas Bomeleris – Tolkemicko burmistras. Tėvui, pasak kronikininko, buvo gėda ir pikta dėl sūnaus, kuris pabėgo iš vienuolyno, atsisakė katalikybės, neiššventintas aukojo mišias ir turėjo žmoną. Šio pasakojimo detalumas ir informatyvumas, tekstas, besiskiriantis nuo aiškiai sukompiliuotų pasakojimų, rodo, kad S. Grunau apie įvykius Tolkemicke žinojo arba iš vietos gyventojų, kurių daugelis, pasak kronikininko, dalyvavo kalėdinėse mišiose, arba jis pats tuos įvykius gerai žinojo bei pažinojo pasakojime minimus asmenis. Ypač gerai tai jaučiama skaitant tolesnius save kunigu paskyrusio buvusio vienuolio nuotykių aprašymus⁴⁴. Po Neuenkircho parapijos jis nuvyko į Elbingą, o po kurio laiko atvyko į Frauenburgą (dab. Fromborkas), kur sukėlė nemažą sąmyšį. Sekmadienį jis atvyko į Frauenburgo bažnyčią, kurioje vietinis kunigas aukojo mišias. Pribėgęs prie altoriaus buvęs vienuolis nustūmė kunigą ir norėjo atlikti mišių aukojimą vokiečių kalba. Anot S. Grunau, apsišaukėlis kunigas buvo prigėręs deginto vyno (*branten wein*). Tikrasis kunigas, kronikininko žodžiais, nepatingėjo įsibrovėlių nustumti nuo altoriaus. Buvęs vienuolis išsitraukė peilį ir ruošėsi pulti kunigą, tačiau sušokę miestelėnai jį sulaikė, pamokė rykštėmis ir perdavė vietiniam valdžios atstovui. Gelbėti sūnaus atvyko Marxas Bomeleris, pasiryžęs už sūnų laiduoti, tačiau pastarasis jau buvo išsiųstas į Heilsbergo (dab. Lidzbark Warmiński) Varmijos vyskupo pilies kalėjimą, į „užmaršties kambarą“ (*die kammer der vorgessenheyt*). Šiame pasakojime, atskleidžiančiame bandymus įtvirtinti liuteronybę Varmijos vyskupijoje, aiškiai juntama teksto struktūra, kuri nėra kompiliacinė, o paremta sakytine tradicija.

Itin šokiruojančiu įvykiu tiek jam, tiek visam Dominikonų ordinui buvo 1525 m. sausio 24 d. proreformacinio Gdansko magistrato įsakas vienuoliams palikti vienuolynus, pastatai buvo konfiskuoti ir paversti mokyklomis bei ligoninėmis. Dalis vienuolių atsisakė įžadų ir tapo pasauliečiais, sergantiems vienuoliams buvo leista pasilikti ligoninėse, o nesutikę atsisakyti vienuolystės buvo apgyvendinti Gdansko karmelitų vienuolyne⁴⁵. S. Grunau šiuose įvykiuose greičiausiai nedalyvavo, tačiau Kronikoje nuo 1525 m. pradžios itin padaugėja informacijos apie įvykius Gdanske, dažnai pasakojimai neabejotinai buvo paremti liudytojų pasakojimais, tad labai tikėtina, kad dalį 1525 metų S. Grunau praleido Gdanske, kur greičiausiai buvo atsiųstas įvertinti susidariusios padėties, aplankyti įžadų neatsisakiusius dominikonus.

⁴¹ GrK, II, S. 375-376.

⁴² GrK, II, S. 305-307.

⁴³ GrK, I, S. 379-380.

⁴⁴ Ibid., S. 380-381.

⁴⁵ GrK, III. Leipzig, 1896, S. 17.

Kai kuriuose S. Grunau pasakojimuose galima įžvelgti net institucinio patriotizmo apraiškų, pabrėžiant dominikonų atsparumą erezijai lyginant su kitų ordinų atstovais. Kronikininkas rašo, kad 1524 m., kurie esą buvo vadinami vienuolių metais, nes liuteronai Prūsijoje su vienuoliais darė ką nori, Torunės miesto valdžia bandė priversti vienuolius finansiškai prisidėti prie didžiulio sandėlio (pelenams ir dervai) statybos. Nors formali priežastis buvo reikalavimas pasidalyti sandėlio statymo naštą su miestiečiais, tačiau iš tikrųjų, anot S. Grunau, buvo norima vienuolius visiškai sunaikinti. Pirmam reikalavimui pakluso pranciškonai, surinkę 400 markių, tačiau miesto tarybai to nepakako. Buvo atsiųsti tarybos atstovai, kurie aprašė visą vienuolynuose esantį turtą (žemes, fundacijas, brangius daiktus) ir pareikalavo jį savanoriškai atiduoti miesto reikmėms, už tai vienuoliams pažadėjo apsaugą bei netrukdytą rinkti išmaldą. Reikalavimui įvykdyti buvo duotos trys dienos. Ketvirtą dieną pranciškonai pranešė, kad sutinka savanoriškai atiduoti vienuolyne esantį turtą. Tarybos atstovai, atvykę pas dominikonus, papasakojo apie pranciškonų kapituliaciją ir siūlė pasielgti taip pat, tačiau dominikonai, skirtingai nei pranciškonai, atsisakė nusileisti ir pagrasino apie šiuos reikalavimus pranešti Lenkijos karaliui.

Be abejonės, Gdanske S. Grunau buvo 1526 m. balandžio 17 d. ir liepos 23 d., kai mieste lankėsi valdovas Zigmantas Senasis. Kažkurį iš šių dienų įvyko S. Grunau susitikimas su valdovu: „*der her konigk Sigismundus, wie ich ihn selbst in eigener person vorsucht*“⁴⁶. Susitikimo tikslas nėra aiškus, tačiau neabejotinai susijęs su dominikonų ir apskritai vienuolių padėtimi Gdanske. Greičiausiai S. Grunau pranešė valdovui apie vienuolynų padėtį. Valdovo įsaku, 1526 m. gegužės 16 d. vienuoliams buvo grąžintas visas nekilnojamas turtas, tad S. Grunau veikusiai įsikūrė atkurtame Gdansko dominikonų vienuolyne. Valdovo bandymai atkurti katalikybę Gdanske nenusisekė, ką savo kronikoje pažymi ir S. Grunau, kurio manymu, kitais metais padėtis bus dar prastesnė⁴⁷. Paskutinius kelerius metus S. Grunau greičiausiai praleido Gdansko dominikonų vienuolyne, skelbdamas antiliuteroniškus pamokslus, kurie matyti paskutiniuose Kronikos traktatuose, apimančiuos 1526–1529 m. Šių traktatų pasakojimai labiau primena pamokslus, kuriuose itin daug kaltinimų liuteronams. 1529 m. S. Grunau rašė, kad jaučia artėjančią mirtį: „*es lehren mich itzundt in meinen letzten tagen die leufte in Preusen*“⁴⁸.

4. Reformacija S. Grunau kronikoje

Iš S. Grunau prisistatymo, kuris pilnas populiarių ir netgi būtinų šio laikotarpio istoriografijai nusižeminimo topų, sužinome, kad šis darbas pačiam kronikininkui turėjo itin didelę reikšmę, kurią jis suprato kaip tarnystę Dievo ir Prūsijos labui. Kronikininko teigimu, daugelis autorių rašė apie Prūsiją, tačiau jų pateikiamos įvykių versijos skyrėsi. S. Grunau nurodo, kad jis buvo liudytojas blogybių, nelaimių, žudymų, kuriuos sukėlė Prūsiją valdantys svetimšaliai⁴⁹. Kasdien skirdamas laiko gilintis į jam suteiktas knygas ir metraščius, S. Grunau tikėjo apčiuopęs tikrosios teisybės apie Prūsijos praeitį pagrindą, tikrąją ir objektyviąją istoriją, kuria norėjo pasidalyti su savo artimaisiais ir broliais⁵⁰.

Po Kronikos redakcijos 1521 m. liuteronybės kritika tapo pagrindiniu Kronikos tikslu. Jos prartarmėje S. Grunau atsiprašo skaitytojų, kad paskutiniam 100-ui metų skyrė daugiau dėmesio nei

⁴⁶ Ibid., S. 329.

⁴⁷ Ibid., S. 384.

⁴⁸ Ibid., S. 329.

⁴⁹ GrK, I, S. 4–5.

⁵⁰ Ibid., S. 5.

100-ui metų prieš juos, nes Prūsijos gyventojai yra tapę nenuovokūs ir nesigėdija daryti tokių dalykų, apie kuriuos jų protėviai nedrįso net pagalvoti. Dėl to S. Grunau kaltino Prūsijoje išsisknijusią Jano Huso ereziją, kuri jo laikais vėl išplito liuteronybės pavidalu. S. Grunau pripažįsta, kad itin įdėmiai stebėjo liuteronybės plitimą ir su tuo susijusius įvykius. Kronikininkas manė, kad „šėtonas niekada nesustoja“, kad ateityje vėl kils erezija, būtent dėl to jo darbas skiriamas perspėti ir apsaugoti nuo šios nelaimės ateities kartas. Ypač tai aiškėja perskaičius pratarmėje esančią 22 traktato (kuris po vėlesnės Kronikos redakcijos tapo 24 traktatu) anotaciją, kur S. Grunau nurodo, kad šiame traktate bus aiškiai aprašyti gražiojo krašto Prūsijos sunykimo įvykiai ir priežastys bei kaip kraštas kasdien nyksta vis labiau⁵¹. Vėlesnėje Kronikos redakcijoje atsiradęs 23 traktatas yra ne mažiau iškalbingas – *Apie krašto padėtį, kai buvo kliudoma sukurti amžiną ir pastovią taiką, M. Luterio ereziją sunaikinti, nepalaužiamą paklusnumą Romos bažnyčiai atstatyti, miestus reformuoti vargšų reikmėms, nes vienas ištroškęs, kitas dėl alkio negali užmigti, kaip piktavalės liaudies siautulys buvo nuslopintas*. Erezijos nesuvaldžius ir jos nesunaikinus Prūsijoje vienu metu bus karas, maras ir brangymetis⁵². Kai 1529 m. rugsėjo mėnesį kilo kažkokios mirtinos ligos protrūkis, S. Grunau tai suvokė kaip Dievo bausmę liuteronams – pasak kronikininko, nuo ligos mirė tik liuteronai⁵³.

Kronika ne tik turėjo atskleisti tiesą, bet ir nušviesti tikrąją S. Grunau gyvenamojo laikotarpio Prūsijos padėtį bei perspėti apie ateities sunkumus. S. Grunau rašo, kad per paskutinius 100 metų iki jo gyvenamojo laikotarpio, nutiko gerokai daugiau įvykių negu per prieš tai buvusį šimtmetį. Šį reiškinį jis aiškina Jano Huso ir M. Luterio erezijų sukeltomis žalingais padariniais. S. Grunau neabejoja, kad nuolat pasaulyje veikiantis šėtonas nenurims, ir po M. Liuterio erezijos kils nauja, atnešianti ateities kartoms daugelį nelaimių, kurios yra neišvengiamos erezijų palydovės⁵⁴. Tad Kronika yra perspėjimas ainiams, pagalba jiems suvokti Prūsiją nuolat užgriūvančių nelaimių priežastis ir tuo nuo panašių nemalonumų apsisaugoti ateityje.

Apie Prūsijos dominikonų istoriografinę tradiciją galima spręsti iš, galima sakyti, vienintelio jos šaltinio – S. Grunau kronikos. Vienas didžiausių jos skirtumų nuo kitų istoriografinių Prūsijos tradicijų (Vokiečių ordino, kitų vienuolių ordinų, pasaulietinės tradicijos), tai visų pirma didaktinis jos pobūdis, ypač sąsajos su dominikonų idėjomis apie moralinę ir religinę etiką. Tokį istorinės literatūros pobūdį, būdingą ir kitų šalių dominikonams, lėmė ordino tikslai ir uždaviniai – skleisti tikėjimą ir kovoti su erezijomis, remiantis būtent dialogu, argumentais ir įtikinimu. Šiuos uždavinius pasiekti padėjo pamokslas, kuris iš esmės beraštėje viduramžių visuomenėje buvo tiek klausytojo nuomonės formavimo, tam tikrų idėjų populiarinimo, tiek ir diskusijos erdvė. Savo argumentams pagrįsti dominikonai paprastai vartojo *exemplum* formas, supaprastintus moralizuojančio pobūdžio pasakojimus. Didesniam efektyvumui pasiekti šiuose pasakojimuose būdavo taikomos įvairios retorinės strategijos – istoriniai daugeliui žmonių žinomi pavyzdžiai, lokalinės istorijos, svarbūs visuomenei įvykiai, alegorinės istorijos, pavyzdžiai iš Šventojo rašto. Vėlgi siekiant didesnio efektyvumo, šios istorijos būdavo supopuliarinamos atsižvelgiant į numanomos auditorijos gebėjimą perprasti šiuo pasakojimu norimą perteikti žinią. Būtent istorinės medžiagos naudojimo pamoksle ypatumais, siekiant pamokslą padaryti tiek pamokantį, tiek patraukiantį, galima paaiškinti kai kuriuos S. Grunau kronikoje pasitaikančius istorinių įvykių neatitikimus. Bendraujant su gausiausia auditorija – valstiečiais, buvo pasitelkiamos visos įmanomos priemonės – tautosaka, patarlės, dainos ir pan. Būtent dėl to dominikonams buvo būtinas tam tikrų istorinių žinių bagažas.

⁵¹ Ibid., S. 11.

⁵² GrK, III, Inhalts-Verzeichniss.

⁵³ GrK, I, S. 274.

⁵⁴ GrK, I, S. 5.

Toks ir buvo istorinės literatūros vienuolynų bibliotekose tikslas – aprūpinti vienuolius medžiaga pamokslams rengti. Buvo sudaromi istorinės, hagiografinės, alegorinių pavyzdžių kompendiumai, kuriais nuolat keliaujantys ir vienas kito vienuolynus lankantys vienuoliai dalydavosi.

Sprendžiant iš itin negausių duomenų apie dominikonų bibliotekų Prūsijoje turinį, didžioji dalis bibliotekojse esančių leidinių turėjo praktinę reikšmę, buvo nudojami pagrindiniam Dominikonų ordino uždaviniui įgyvendinti – skleisti Dievo žodį pamokslais. Iš išlikusių XVIII–XIX a. inventorių žinoma, kad iš Torunės dominikonų vienuolyno bibliotekoje esančių 265 pozicijų net 65 buvo pamokslų rinkiniai, taip pat buvo daug pasakojimų ir legendų, kurie naudoti kuriant naujus pamokslius, 42 pavadinimai spekuliatyviosios teologijos, 35 vienetai Biblijos ir homilijų rinkinių, Tomo Akviniečio ir Bonaventūros veikalų, Bažnyčios istorijos ir teisės veikalų bei hagiografinių rinkinių (garsioji Jacubo Voragine *Legenda Aurea* net 7 egzemplioriai)⁵⁵, kitų vienuolynų bibliotekų turinys greičiausiai buvo panašus. Instrumentalistinis ir dėl to itin siauras dominikonų požiūris į istoriją siutino humanistus, kurie dažnai išjuokdavo dominikonų išsilavinimą. XIX a. pozityvizmo epochoje dominikonų istoriografija buvo laikoma istoriografijos degradacija.

S. Grunau kroniką iš esmės galima laikyti didaktinio pobūdžio istoriografijos kūrinium. Didaktinis pobūdis jaučiamas visoje Kronikoje, tačiau ypač jis ryškus paskutiniuose trijuose traktatuose, kurie susiję su pagrindine S. Grunau nuomone, jo gyvenamojo laikotarpio problema, žmonių puikybės apogėjumi, jų pasmerkta kova su Dievu – Reformacija. Gana akivaizdu, kad Kronikoje tokio pobūdžio pamokslų yra nemažai, jų autorius buvo S. Grunau, kiti autoriai, o daug istorinės medžiagos, naudojamos Kronikoje, jau iki S. Grunau buvo pertvarkyta homilijų tikslais. Kaip pavyzdį galima būtų pateikti 24-ąjį traktatą, kuriame kalbama apie Prūsijos sunykimą. Jis yra visiškai pritaikytas pamokslo tikslams ir neabejotinai tam buvo naudojamas.

Kronikininko kuriami Prūsijos liuteronų dvasinių lyderių vaizdiniai turėjo skaitytojams įrodyti, kad Reformacijai Prūsijoje vadovauja moraliai sugedę asmenys, tapę šėtono instrumentais, vadovaujantys judėjimui, skatinančiam ir šį judėjimą palaikančių žmonių degradaciją. Siekdami įtvirtinti liuteronybę, Prūsijos „eretikų“ lyderiai tiesiog norėjo įgyvendinti savo materialinius ir nuodėmingus troškimus. Kitaip tariant, kuriamais nuodėmingų liuteronų lyderių Prūsijoje pavyzdžiais buvo puolamas Reformacijos judėjimas apskritai. Siekis diskredituoti judėjimą kuriant itin tendencingus naratyvus apie Reformacijos lyderius viduramžiais buvo itin populiarus taktika. Pvz., Varmės vyskupas S. Hozius, itin palankiai vertinęs S. Grunau kroniką, remdamasis labai populiaria tarp Reformacijos priešininkų Johanno Cochlaeus (1479–1552) parašyta M. Liuterio biografija, kurioje pastarasis buvo kaltinamas girtavimu, teigė, kad M. Lutheris buvo rastas negyvas savo lovoje po išgertuvių⁵⁶. Kitas itin plačiai paplitęs topas, atgarsį radęs ir S. Grunau kronikoje, – tai liuteronų noras pakeisti socialinę sąrangą, nuversti senąją pasaulietinę ir religinę valdžią bei užimti jos vietą. M. Lutherį S. Grunau vadina ne tik pagrindiniu eretiku⁵⁷, bet ir Vitenbergo kunigaikščiu⁵⁸. Niekindamas popiežiaus valdžią, M. Liuteris, anot S. Grunau, visus liuteronybę priėmusius vyskopus paskelbė popiežiais⁵⁹. Tuo tarpu likę dvasininkai, kurie priimdavo Liuterio mokymą, save įvardydavo kaip Dievo išrinktus vyskopus ir taip vienas kitą vadindavo laiškuose, nepaisydami to, ar pamokslininkas buvo iš kaimo ar iš miesto⁶⁰. Tokį būdą jie esą perėmė iš Arijaus. Kaip įrodymą

⁵⁵ KUBICKI, R. Op. cit., s. 102–103.

⁵⁶ BACKUS, I. *Life Writing in Reformation Europe: Lives of Reformers by Friends, Disciples and Foes*. Burlington VT: Ashgate, 2008, p. 29.

⁵⁷ GrK, III, S. 57.

⁵⁸ GrK, II, S. 718.

⁵⁹ GrK, I, S. 326.

⁶⁰ GrK, III, S. 64.

S. Grunau pateikia Jacobo Molnerio, Gdansko Marijos bažnyčios kunigo, laišką J. Briesmannui į Kneiphofą, kuriame autorius tiek save, tiek J. Briesmanną vadina vyskupu⁶¹.

S. Grunau rašo, kad Albrechtas Brandenburgietis 1522 m. balandžio 10 d., išvykdamas iš Prūsijos, paskyrė Vokiečių ordino dvasininką į Braunsbergą⁶². Dvasininko vaizdinys, kurį formuoja S. Grunau, tampa liuteronų prototipu, kuriam priskiriamos visos liuteronams taikomos blogosios savybės. Anot S. Grunau, dvasininkas buvo pasilinksminti linkęs žmogus, nelabai nutuokiantis apie sielovadą ar anapustinį gyvenimą. Pagrindinis jo tikslas – tenkinti savo troškimus, tad jis darydavo, tai, kas jam šaudavo į galvą, – būtent tai jam reiškė gyventi palaimoje. Mišias laikydavo tik sekmadieniais, jas laikė klaidingai, evangeliją skaitydavo vokiečių kalba, maldą *Pater Noster* giedojo hebrajiškai, Dievo kūną konsekruodavo ir jį paimdavo iš įskilusios patenos. Mielai priimdavo parapijiečių pinigines aukas, už kurias leisdavo nesilaikyti pasninko, valgyti ir gerti ką nori. Paleistuvavimas nebebuvo laikomas nuodėme, tad visi galėjo elgtis kaip laukiniai. Kitas itin populiarus kaltinimas liuteronų lyderiams, kurių dauguma buvo dvasininkai arba vienuoliai, kad jie paliko vienuolynus, norėdami patenkinti savo aistras. Ši kritika buvo itin efektyvi, nes pats M. Liuteris buvo tiek buvęs vienuolis, tiek vedęs buvusią vienuolę – Cathariną von Borą. Vienintele teisinga knyga buvo paskelbta Evangelija hebrajų kalba, visos likusios knygos ir raštai, neatsižvelgiant į jų autorių autoritetą, buvo paskelbti klaidingais. Anot S. Grunau, dvasininko būdą ir idėjas perėmė prie jo prisijungę kiti dvasininkai, ir taip buvo sugadintos šimtai parapijiečių sielų. S. Grunau pasakoja, kaip 1524 m., Torunės valdžiai reikalaujant pinigų iš pranciškonų vienuolyno, vienuoliams, nenorintiems laikytis neturto įžado, pasiūlyta pasitraukti iš vienuolyno be nuobaudų ir pasekmių⁶³. Jau pirmą valandą pasitraukė 12, o kitą dieną – 8 vienuoliai, kurie visi iškart tapo liuteronų dvasininkais. S. Grunau rašo, kad Torunėje valdžią paėmus liuteronams, katalikiškos bažnyčios buvo uždarytos, o perbėgę kunigai Torunėje gaudavo miestiečio teises, vesdavo⁶⁴.

5. Teminiai naratyvų kompleksai Kronikoje

S. Grunau kronikoje kuriami veikėjų portretai yra labai vienaplaniai, jie neturi asmeniškumo ar individualumo, yra sąmoningai kuriami tipažai, reprezentuojantys tam tikras vertybes, tam tikro elgesio ar veiksmų pavyzdžiai. Šie tipažai kuriami pagal sąmoningai parinktus kriterijus, kurie taikomi kuriant sąmoningai apmąstytus siužetus. S. Grunau aiškiai suvokia, kokią žinių savo numanomai auditorijai jis nori perduoti, aiškiai suvokdamas, kokiomis naratyvinėmis strategijomis pasiekti kuo didesnę efektą.

5.1. Liuteronai – šėtono agentai

Vėlyvaisiais viduramžiais krikščionybė buvo iš esmės dualistinė religija, kurioje kovojo gerosios ir blogosios būtybės, o žmonės turėjo stoti į vieną arba į kitą pusę⁶⁵. Gerųjų ir blogųjų dvasių egzistavimu buvo neabejojama, kaip ir šventųjų, Marijos, galiausiai Dievo tiesioginiu kišimusi į kasdienius žmonių reikalus. Kiekvienas veiksmas, neatitinkantis pripažįstamo Bažnyčios mokyimo

⁶¹ *Jacobus Molner, allein von gottes gnaden bischof im heiligen evangelio, der kirchen Unser lieben frauen in der Stadt Dantze Joanni Brisman, derselbigen gnaden bischof des heiligen evangelini in Königsberg der stadt Kneiphoff* (GrK, III, S. 64–65).

⁶² GrK, II, S. 651–652.

⁶³ GrK, I, S. 304.

⁶⁴ Ibid., S. 305.

⁶⁵ *Europos mentaliteto istorija*. Op. cit., p. 108.

arba jam prieštaraujantis, buvo suvokiamas kaip tiesioginio piktybių dvasių įsikišimo rezultatas. Vadovaujantis tokia logika, buvo išskiriamos atskiros visuomenės grupės – raupsuotieji, raganos, tradiciškai – žydai, eretikai, vilkolakiai ir kt., kurios buvo laikomos velnio inspiruotu sąmokslu prieš krikščionis, todėl jas siekta sunaikinti. Būtent vėlyvaisiais viduramžiais (XIV–XVI a.) itin sustiprėjo rūstaus ir baudžiančio Dievo vaizdinys, kuris skyrėsi nuo ankstyvaisiais viduramžiais paplitusio gailestingo ir mylinčio Dievo vaizdinio. S. Grunau kronikoje dominuoja baudžiantis Dievas, kuris žmones už nuodėmes baudžia įvairiomis nelaimėmis – karais, badu, maru, erezijosmis. Tuo iš dalies aiškinamas Marijos, teikiančios gailestingumą ir apsaugą, kulto populiarumas⁶⁶. Tarnavimo velniui kaltinimo taikymas ginčiuose ir siekiant apšmeižti buvo įprastas dalykas. Vokiečių tapytojas, artimas M. Lutherio draugas ir karštas Reformacijos šalininkas, Lucasas Kranachas Vyresnysis (1472–1553) M. Lutherio Biblijos vertimo į vokiečių kalbą (1522 m.) iliustracijoje pavaizdavo Babelę, arba Babilonijos kekšę, pasileidusią gražią moterį, simbolizuojančią paleistuvystę, ištvirkavimus, kitas nuodėmes, suvedžiojančią žmones daryti nuodėmes, sėdinčią ant septyngalvio slibino, kuris simbolizavo šėtoną ir blogį apskritai. Protestantų simbolizme slibinas buvo suvokiamas kaip popiežius, o paleistuvė – kaip Katalikų bažnyčia, septynios galvos – kaip septynios Romos kalvos, ant kurių buvo įsikūręs Katalikų bažnyčios centras. Šventajame Rašte nurodoma, kad ištvirkaujančią Babelę ištiks Dievo bausmės – mirtis, gedulas, badas (Apreiškimas Jonui 18:8), o galiausiai ji bus nubausta ugnimi, tuo tarpu nužengęs angelas slibiną sukaustys grandinėmis ir užrakins bedugnėn tūkstančiui metų (Apreiškimas Jonui 20:2). 1520 m. spalio 6 d. pasirodė M. Lutherio publikacija *Apie babiloniškąją Bažnyčios nelaisvę*, kurioje jis sulygino žydų nelaisvę Babilonijoje su tikėjimo nelaisve Romoje. Pikto tono publikacijoje M. Lutheris pirmą kartą popiežių apkaltino esant antikristu.

Katalikų gi legendose M. Liutheris ir jo šalininkai buvo kildinami iš demono. 1529 m. J. Cochläus (1479–1552) apie M. Lutherį rašė kaip apie septyngalvį, jį siedamas su Šventajame Rašte minimu slibinu. S. Grunau neabejojo, kad pagrindiniai liuteronybės šalininkai ir Reformacijos skatintojai Prūsijoje yra šėtono instrumentai, pvz., Georgą von Poleną, Johannesą Amandusą (~1470–1530), Johanną Briesmanną tiesiogiai įvardijo kaip šėtono instrumentus⁶⁷. Kronikininko darbo metodas ir Kronikos neužbaigtumas matyti iš pasikartojančių teksto formuluočių, pvz., net keliose vietose, aprašant dėl liuteronų įtakos vykstančius įvairaus pobūdžio neigiamus pokyčius Prūsijoje, nuolat minimi tie patys, S. Grunau nuomone, pagrindiniai eretikai Prūsijoje – Sembos vyskupas Georgas von Polenzas (~1478–1550), Erhardas von Queisas (~1490–1529), Albrechto Brandenburgiečio kapelionas Paulas Speratusas (1484–1551), Johannes Gramannas (1487–1541), geriau žinomas kaip Johannesas Polianderis, nuo 1526 m. – Karaliaučiaus Senojo miesto Šv. Mikalojaus bažnyčios pastorius, ir Karaliaučiaus katedros pamokslininkas Johannesas Briesmannas (1488–1549)⁶⁸. Kartais tarp jų įterpiami Michaelis Meureris (S. Grunau jį vadina Michelliu Averhahnu) (1475–1537) – nuo 1525 m. Švč. Mergelės Marijos bažnyčios Gdanske pamokslininkas, ir Ambrosius Hitfeldas (1492–1572) – nuo 1524 m. pamokslininkas Gdansko Šv. Petro ir šv. Povilo

⁶⁶ Ibid., p. 112.

⁶⁷ GrK, II, S. 759.

⁶⁸ Jorgen von Samlant, Gerardi bisschof von Risenborg, Pauli Desperati, Spoliandri, Johannis Brissman (GrK, I, S. 382); ertzketzer George von Polentz, bischof von Samelandtt, mit ihm seine ketzerprediger Paulus Desperatus, apostata canonicorum regularium, und Johannes Brisman, apostata minorum. GrK, III, S. 137); Jeorgium, den boweibeten bischof von Samelandtt, Gerardum, den nambischof von Riesenborg, Boliandrum, Paulum Desperatum und Johanne, Brisman (GrK, III, S. 158);

bažnyčioje⁶⁹. Visi šie asmenys yra minimi prieš liuteronus nukreiptame paskvilyje, kurį S. Grunau priskiria Vokiečių ordino nariui iš Prancūzijos, vardu *Geiwinger*. Kronikininkas rašo, kad, švęsdamas vienoje Karaliaučiaus smuklėje savo sugrįžimą namo po tarnystės Vokiečių ordine, *Geiwingeris* susirinkusiems padeklamavo eilėrašį, kuriame buvo skaudžiai pašiepiami liuteronų Prūsijoje lyderiai. J. Briesmannas išvadintas pabėgėliu (iš vienuolyno), berniuku, P. Speratusas – apipjaustytu ir pasikrikštijusiu žydu, M. Meureris įvardijamas grubiu ir kvailu kaip jautis, taip pat didžiausiu išdaviku, A. Hittfeldas – tokiu nešvankiu, kokio pasaulis nematė, Sembos ir Pomezanijos vyskupai – vilkais, apie kurių išdavystę žino visas pasaulis, J. Gramannas – vyskupams atsiųstu šėtono pasiuntiniu⁷⁰.

Už šį eilėrašį *Geiwingeris* buvo suimtas, nuvestas pas tuometinį Albrechto Brandenburgiečio vietininką Karaliaučiuje Hansą von Bösenrade'ą, kankintas ir galiausiai nukirsdintas. Svarbus momentas eilėraštyje, paskutinėje eilutėje, kvietimas atkreipti dėmesį į šiuos septynis asmenis, vieną už kitą blogesnius, – tai greičiausiai aliuzija į septynias didžiąsias nuodėmes, itin populiarią viduramžiais koncepciją. Geismas, apsirijimas, gobšumas, tingumas, pyktis, pavydas ir puikybė – tai buvo savybės, kuriomis, anot S. Grunau, pasižymėjo liuteronai. Daug kritikos ir praeiksmų krinta Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui, Kronikos autorius vadina jį tironu, neleidžiančiu tautai išlikti tikrajame tikėjime, bei tikina, jog kunigaikščio širdį yra užvaldęs pats šėtonas⁷¹.

Dar įdomesnių teiginių S. Grunau pateikia kitoje Kronikos vietoje. Aprašydamas liuteronų tikėjimo įsigalėjimą Karaliaučiuje, S. Grunau aprašo 1524 m. kovo 28 d. Pranciškonų vienuolyno *Lebenichte* užgrobimą ir nusiaubimą⁷². Jis nurodo, kad pagrindiniai šio antpuolio iniciatoriai buvo Sembos vyskupas, J. Briesmannas ir J. Amandusas, kurie savo pamoksluose kvietė tikėti Jėzumi, siekiant išvengti praeiksmo. Visi šie trys asmenys S. Grunau yra vadinami šėtono valdomais žmonėmis, išdavusiais Kristų.

Simbolikos taikymą, susijusį su septyniomis didžiosiomis nuodėmėmis, galima įžvelgti ir kitame S. Grunau pasakojime. Rašydamas apie greičiausiai 1524 m. įvykusį Prūsijos liuteronų suvažiavimą Karaliaučiuje, kurį organizavo Jorgas von Polentzas, kronikininkas nurodo suvažiavimo metu matytas penkias saules, išsidėsčiusias kryžiaus forma⁷³. Penkios saulės yra aliuzija į penkias šventąsias Jėzaus žaizdas, vieną populiariausių viduramžių pamaldumo formų, kurios dažnai minimos jas lyginant su septyniomis didžiosiomis nuodėmėmis. Žaizdų kultas sutapo su Penkių žaizdų mišių išpopuliarėjimu, jo populiarumą palaikė XIII–XIV a. šv. Pranciškaus stigmų kultas. Prie šio pamaldumo schemos labai prisidėjo pranciškonai ir dominikonai (dominikonai per šv. Katerinos iš

⁶⁹ *Jeorgen Polentz, den bowibeten bischoff von Samelandtt, apostaten Deutsches ordens, Gerardum, bischoff von Riesenburg, apostaten Deutsches ordens, Paulum Speratum, apostaten der pfaffen, Boliandrum, wie man sagte, ein getaufter jude, Michaellem Awerhan, apostaten Celestiner ordens, und Johannem Brisman, apostaten der groen munche* (GrK, III, S. 189); *die ketzerprediger, als Paulus Desperatus, Spoliander, Brisman, Hittfeldtt, Michel Averhahn* (GrK, III, S. 227).

⁷⁰ *Doctor Brismann, der vorlauffene bube, / Magister Desperatus, der boschnittene und getaufte jude, / Ochse Awerhan, zwar ein vorreter uber sie alle, / Ambrosius Hittfeldtt, den unfletiger nichtt hatt die weldtt, / Die wolfische bischofe von Riesenburg und Samelandtt, / O wie bekanntt istt ihre vorreterei in cristenlandtt! / Satanas warf zu ihn den gottlossen Spoliander. / Merk, dies sein sieben personen, und ein schalk so gutt, wie ander.* (GrK, III, S. 227).

⁷¹ *Niemandtt glaubtt es, wie ein peinliche satan es dem Alberto fursten in Preussen, im hertzen war, das ehr krankheit gelobett hetite, alle ding, was imi hm sundlich und ergerlich were, zu bessern, sonderlich dieweil ehr zugesagt hetite, den seinen gnediger her zu sein. Aber sein geistt kunte sich nindertt in diese sache schicken, den sien hertz und sinne stundtt stundtt ihm itzundtt mehr nach der katzerei und sein folk eigen zu machen, den vorhin. Derhalber seine pfariseer samptt den bischofen redeten ihm ein, ehr solte sich von allem gelobnis absolvieren lassen und eine busse davor thun; das gieng ehr auf ihren rahtt an* (GrK, III, S. 278).

⁷² GrK, II, S. 747–749.

⁷³ GrK, I, S. 326.

Sienos kultą). Žaizdos dažnai turėjo šaltinių, kurie gali palaikyti tikintįjį, ar prieglobsčio, kuriame tikintysis gali saugiai pasislėpti, prasmę. Tokios schemos buvo itin populiarios tarp pasauliečių, nes dėl savo mnemoninio potencialo buvo itin patogi ir paprasta katechezės instrumentu. Penkios saulės yra dažnas motyvas istoriografijoje, štai 1233 m. Anglijoje, valdant Henrikui III (1216–1272), pasirodė penkios saulės, kurios žymėjo didįjį badmetį, žmonės buvo priversti valgyti arklių mėsą, medžio žievę, badavo 20 000 Londono gyventojų⁷⁴.

Apie J. Amandusą, trumpai pamokslavusį 1523–1524 m. Karaliaučiuje, S. Grunau kronikoje išliko itin išraiškus pasakojimas, esą įrodantis tiesioginę šėtono veiklą. Kronikininkas rašo, kad vieną vakarą J. Amanduso žmona, kuri buvo vienuolė, susilaukė 4 vaikų, visi jie turėjo žmogaus kūną ir šėtono veidus⁷⁵. Visi vaikai mirė po valandos, siaubingai staugdami. Tai esą matė ir gali patvirtinti daug liuteronių moterų.

J. Amandusas savo liuteronišku fanatizmu, konfliktais su vyskupu ir J. Briesmannu, buvo sukėlęs ne tik katalikų, bet ir liuteronų pyktį, todėl nenuostabu, kad apie jį buvo kuriamos itin fantastiškos istorijos, kurios pateko ir į S. Grunau kroniką. Aprašydamas J. Amanduso gyvenimą po išvijimo iš Prūsijos, S. Grunau rašo, kad, atvykęs į Pomeraniją, J. Amandusas dėl savo eretiškos veiklos buvo suimtas ir pasodintas į Volgasto miesto kalėjimą⁷⁶. Sužinoję, kad žadama J. Amandusą kankinti, trys Albrechto pasiuntiniai pasiprašė dalyvauti kankinime. J. Amandusas, supratęs, kad bus kankinamas, esą maldavo pasigailėti ir visiškai prisipažino. Jis papasakojo apie sąmokslą, kurio iniciatorius buvo pats M. Lutheris. Toliau J. Amandusas teigė, kad lotyniškai išmoko tik tam, kad taptų dvasininku. Po kurio laiko padirbęs rekomendacinius laiškus įstojęs į Šv. Antano ordiną, kuriam sukėlė daugybę problemų. Prasidėjus liuteroniškai, nuvyko pas M. Lutherį, jo išklauses pradėjo skleisti jo mokymą Karaliaučiuje. J. Amandusas esą nurodęs, kad tikrasis M. Lutherio planas buvo ne su Evangelijos ir Dievo žodžio pagalba pagerinti krikščionybę, o išžudyti dvasininkiją, vienuolius, kunigaikščius, kilminguosius ir miesto patricijus, o moteris paversti kekšėmis, kad jos būtų visiems prieinamos. Šį planą esą turėjo įgyvendinti 30 žydų grupė, kuriai J. Amandusas ir priklausė. Šios grupės nariai turėjo išsiskirstyti po Vokietiją ir keliaudami visur sėti nelaimės ir mirtis⁷⁷.

S. Grunau nurodo, kad J. Amandusas esą teigęs, jog yra nekrikštytas žydas. Kronikininkas pasinaudojo tuo metu antiliuteroniškoje propagandoje populiariu teiginiu, kad Reformacija – tai žydų sąmokslas prieš katalikus. Jis rėmėsi nuolatinio Katalikų bažnyčios kaltinimu žydams, kad jie, išdavę Kristų, nuolat bando sunaikinti ir Katalikų bažnyčią. Religinis antisemitizmas to meto katalikų sąmonėje buvo įprastas dalykas, tad tokios konspiracinės teorijos sulaukdavo dėmesio, kaltinimus liuteronams padarydavo labiau suprantamus ir paveikesnius. S. Grunau neužmiršta priminti, kad, remdamasis tokiais dvasininkais kaip J. Amandusas, Albrechtas reformuoja Bažnyčią ir skatina naująją tikėjimą.

5.2. Kristaus, Marijos, šventųjų paveikslo niekinimas

Apeliuodamas į žemutinius visuomenės sluoksnius, S. Grunau sumaniai naudojosi tam tikromis paveikiomis mąstymo schemomis, būdingomis liaudiškajam katalikų tikėjimui, kurį daugiau ar mažiau praktikavo didžioji dalis Europos gyventojų. Realiau dvasių, Dievo, Kristaus, Marijos ir šventųjų dalyvavimu kasdieniame gyvenime, votų veiksmingumu buvo neabejojama, kaip ir

⁷⁴ BAKER, R. *A Chronicle of the Kings of England*. London, 1732, p. 90

⁷⁵ GrK, II, S. 761.

⁷⁶ GrK, III, S. 190.

⁷⁷ Ibid., S. 191.

galimybe, atlikus tam tikrus veiksmus, sulaukti jų pagalbos sprendžiant įvairias problemas. Tad Kronikoje paveikiais pavyzdžiais nurodoma, kaip liuteronai nepaiso šio daugeliui to meto žmonių priimtino fakto, bet atvirkščiai, – užsiima Dievo, Kristaus, Marijos ir šventųjų niekinimu bei įžeidinėjimu, ir kokiomis pasekmėmis tai baigiasi. S. Grunau rašo, kad J. Briesmannas buvo nusiteikęs prieš Marijos kultą. Kronikininkas jį kaltina *Salve Regina* giedojimo nutraukimo inicijavimu. Nebuvo laikomos mišios Marijos garbei, kurios buvo laikomos kasdien nuo 6 iki 7 val. prašant Dievo motinos apsaugos⁷⁸. Taip, anot S. Grunau, buvo nutraukta 267 metus gyvavusi tradicija. Apskritai, S. Grunau nuomone, viskas, kas buvo susiję su Marijos vardu, buvo niekinama ir naikinama, o tai kėlė bendruomenės pasipiktinimą. 1523 m. Švenčiausiosios Mergelės Marijos ėmimo į dangų dieną (rugpjūčio 15 d.) J. Briesmannas Karaliaučiaus katedroje pasakė pamokslą. Data, kurią įvardijo S. Grunau, nėra teisinga – J. Briesmannas pamokslą sakė rugsėjo 27 d.⁷⁹, tačiau vargu ar klaida yra atsitiktinė, labiau tikėtina, kad S. Grunau kitą datą nurodė sąmoningai. Anot kronikininko, rugpjūčio 15 d. tradiciškai buvo sakomi pamokslai, pagerbiantys Mariją, kuri buvo tiek katedros, tiek Vokiečių ordino globėja, tikintis jos globos bei apsaugos, tačiau J. Briesmanno pamokslas buvo visiškai kitoks. Šiame pamoksle jis niekino Mariją, vadino jos garbinimą erezija, o jos globa tikinčius žmonės – pražuvusiais, žmones ragino savo tikėjimą teikti vieninteliam Kristui. J. Briesmanno įtaka netruko pasireikšti, panašų pamokslą, tik ne tokį šiurkštų, Karaliaučiaus senamiestyje ir Knypavoje paskelbė Karaliaučiaus kanauninkas Georgas Schmidtas⁸⁰.

Dažnai keliamas liuteronams kaltinimas ikonoklastija, t. y. Jėzaus, Marijos ir šventųjų paveikslų niekinimu. Rašydamas apie liuteronybės įvedimą Torunėje S. Grunau pasakoja, kad mieste valdžią užėmę liuteronai niekino šventųjų paveikslus – Nukryžiuoto Jėzaus paveikslą prikėlė prie stulpo, Marijos paveikslus rasdavo rūsiuose, kitus paveikslus – tualetuose⁸¹. Ikonoklastija pakankamai rodė, kiek buvo nutolta nuo katalikiškų tradicijų. Panašių ikonoklastinių veiksmų žinoma visuose Reformacijos apimtuose kraštuose. Bazelyje gyvenęs kartūzų vienuolis pasakoja, kad 1529 m. vasario 9 d. minia pradėjo siaubti Bazelio bažnyčias, kuriose daužė ir naikino visus atvaizdus, palydėdami tai šventvagiškais žodžiais. Ypač nukentėjo Bazelio katedra, kurioje 8, 10, 12 metų berniukai, nuplėšę krucifiksą, už virvės nuvilko jį į javų turgų dainuodami „o tu vargše žyde“, kitaip šventvagiškai tyčiodamiesi, tarp kitų dalykų sakydami, kad jei, Jėzau, esi Dievas, apsigink, jei žmogus, – kraujuok. Galiausiai kryžius buvo nutemptas į miesto dirbtuves ir sudegintas⁸².

5.3. Materialinių gėrybių siekimas

1520 m. M. Lutheris savo traktate *Apie krikščionio laisvę* skelbė: „taigi Dievo gėrybės turi plaukti nuo vieno prie kito ir tapti bendru“. Tokios pažiūros skatino tendenciją sekuliarizuoti bažnyčias ir nusavinti jų turtą. Labai dažnas motyvas S. Grunau kronikoje – virtimas liuteronu, siekiant materialinės naudos. S. Grunau rašo, kad J. Briesmannas, kaip ir M. Lutheris, net rengiasi kaip prekybininkas, tačiau pamokslo metu užsivelka religinį apdarą – kapą⁸³.

Apie Kulmo Janą Konopackį S. Grunau rašo, kad vyskupo brolis, kancleris ir aplinka, kurie buvo eretikai, liudijo, jog tuomet, kai jis nesirodydavo Lenkijos karaliui, būdavo iš esmės toks pat liuteronas

⁷⁸ GrK, II, S. 731–732.

⁷⁹ HUBATSCH, W. *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreußens*. Bd. 1. Göttingen, 1968, S. 10–11.

⁸⁰ GrK, II, S. 706–707.

⁸¹ Ibid., S. 304.

⁸² Aufzeichnungen eines Basler Karthausers aus der Reformationszeit 1522–1532. In *Basler Chroniken*, Bd. 1. Leipzig, 1872, S. 447.

⁸³ GrK, II, S. 706.

kaip ir kiti. Ir nors jis karaliaus nurodymus vykdė stropiai, visgi jo reakcija į įvykius Torunėje, S. Grunau nuomone, buvo apgailėtina ir labai pavėluota⁸⁴. Anot kronikininko, pagrindiniai vyskupo rūpesčiai buvo vienuolių sunaikinimas ir duoklės iš vyskupijoje buvusių kunigų liuteronų rinkimas. Kronikininkas vyskupą kritikuoja ir dėl jo blogo elgesio su pavaldiniais. Jis mini, kad 1520 m. vyskupas iš žmonių, atvykusių iš Mozūrijos ir Lenkijos uždarbiauti (rugiapjūtėje), reikalavo vadinamojo pjautuvo mokesčio – 4 Prūsijos šilingų, kas labai supykė daugelį žmonių. Panašios kritikos susilaukia Pomezanijos vyskupas Erhardas von Queisas – S. Grunau kaltina jį, kad tapus liuteronu vyskupo pagrindine veikla tapo vienuolynų naikinimas, turto kaupimas, kas įvardijama „Karaliaučiaus būdu“, ir pagalba vargšams, kurie „norėjo“ jam atiduoti činčą ir atlikti lažą⁸⁵ (I, 325–326). Kaltinimas turto siekimu itin puikiai atsiskleidžia S. Grunau teiginyje, kad liuteroniška Karaliaučiaus miesto valdžia uždraudė sodinti miestiečius į kalėjimą, ir liepė visus kylančius nesutarimus spręsti krikščioniška dvasia⁸⁶. Jei nesutarimų nepavykdavo išspręsti, jie galėjo kreiptis į J. Briesmanną, kuris buvo *prediger aller warheit* ir remdamasis Evangelija ir Šv. Pauliaus raštais sprendavo ginčus. Sprendimai, anot S. Grunau, rėmėsi ne Dievo valia, o kyšiu. Sprendimų kritikuoti irgi niekas nedrįso, baimindamiesi būti pakarti..

J. Amandusas S. Grunau vadinamas taip pat *geldtpprediger*⁸⁷, beveik visuose pasakojimuose akcentuojama, kad daugelio J. Amanduso veiksmų priežastimi tapdavo būtent pinigų troškimas. Anot S. Grunau, pasipinigauti J. Amandusas stengdavosi net itin smerktiniais būdais. S. Grunau rašo, kad J. Amandusą papirko vieno velionio draugai, kad šis leistų velionį palaidoti Karaliaučiaus senamiesčio Šv. Nikalojaus bažnyčioje. Mirusysis buvo nepalankus naujajam tikėjimui, dėl to jo gimtojo miesto *Steintam* liuteronų klebonas uždraudė jį laidoti vietos kapinėse ir net siūlė nukryžiuoti kaip perspėjimą kitiems⁸⁸. Visgi J. Amandusui, anot S. Grunau, kolegos perspėjimas problemų nesukėlė, nes jis labai troško pinigų (*seer geltsüchtigk*). J. Amanduso asmenybė S. Grunau kronikoje sulaukė itin didelio dėmesio. Jo labai aktyvi ir trumpa veikla Prūsijoje sukėlė nemažai įsimintinų įvykių. Savo karštais pamokslais, nukreiptais ne tik prieš katalikus, bet ir prieš kolegas, pasaulietinę ir religinę Prūsijos valdžią, J. Amandusas sulaukė ne tik palaikymo, bet susikūrė sau ir daug priešų. Tokia ir šiaip kontroversiška, bet Prūsijoje žinoma asmenybė S. Grunau pasinaudojo, norėdamas kuo labiau apjuodinti liuteronų lyderius, parodyti, kad jų ištikimybė tikėjimui yra mažesnė nei materialių gėrybių geismas, kuris verčia net pačius liuteronus tarpusavyje pyktis. Būtent tai akcentuoja S. Grunau savo pasakojime apie J. Amanduso konfliktą su Karaliaučiaus miesto valdžia ir Sembos vyskupu. Po šio konflikto pamokslininkas 1524 m. buvo išvytas iš Karaliaučiaus⁸⁹. Itin didelį dėmesį S. Grunau skiria istorijai, kaip Amandusas 1524 m. buvo išvytas iš Karaliaučiaus dėl ginčo su Vokiečių ordino pareigūnais ir vyskupu. Ginčas prasidėjo, anot S. Grunau, dėl to, kad J. Amandusui nebuvo perduotas mirusios našlės, kuri buvo tapusi tarsi J. Amanduso krikštamote, palikimas. Jos turtą esą pasisavino miesto tarybą, komtūras ir vyskupas. Amandusas S. Grunau aiškiai naudojamas kaip gobšumo ir materialinių gėrybių norėtojo simbolis. Aprašęs J. Amanduso pamokslą, kurio didžioji dalis susidėjo iš miesto tarybos, vyskupo ir kitų liuteronų pamokslininkų kritikos, reikalavimo aukoti siekiant pagerinti vargšų dalį, S. Grunau nurodo, kad, anot žmonių nuomonės, visi jo pamokslai tėra piniginiai reikalai⁹⁰.

Pinigų kaupimas priskiriamas ir Tiedemannui Giese (1480–1550), kuris nuo 1515 m. buvo Gdanskio Šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonas. S. Grunau rašo, jog 1524 m. pas jį atvyko liuteronai

⁸⁴ Ibid., S. 302.

⁸⁵ GrK, I, S. 325–326.

⁸⁶ GrK, II, S. 750.

⁸⁷ GrK, II, S. 729.

⁸⁸ GrK, I, S. 409.

⁸⁹ GrK, I, S. 414–416.

⁹⁰ *es istt nur geldtt- und kastensache* (GrK, II, S. 730).

miestiečiai ir nurodė, kad jei jis noris likti bažnyčios klebonu, turįs pradėti klebonauti liuteroniškai⁹¹. Kronikininkas nurodo, kad T. Giese buvo *penningsack*, tad, išgavęs iš parapijiečių pažadą, kad jie jam ir toliau aukosią, Velykų dieną iš sakyklos paskelbęs, kad M. Liuterio tikėjimo versija yra teisinga.

5.4. Seksualinių troškimų tenkinimas

Troškimas patenkinti seksualines aistras buvo vienas dažniausių Reformacijos priešininkų kaltinimų liuteronams. Antiliuteroniškoje propagandoje M. Lutheris buvo suvokiamas kaip aistrų įsikūnijimas, nusidėjėlis, kurio kovos su popiežiumi pagrindinė priežastis buvo noras atsikratyti vienuolio įžadų, skaistybės pasižadėjimo. M. Lutherio vedybos su buvusia vienuole Katharina von Bora buvo aiškiausias įrodymas, kad M. Lutheris yra eretikas, kurio pavyzdžiu siekia sekti jo šalininkai. Priešininkus siutino ir M. Lutherio nuomonė, kad meilė yra prigimties galia, o ne „savivalė“, priklausanti nuo žmogaus, kurią jis gali kontroliuoti ir apriboti. Šis instinktas vienodai galingai veikia beveik visus žmones, išskyrus impotentus, ir vieną kitą galingos dvasios asmenį, galintį save suvaldyti. Kadangi šio instinkto neįmanoma išgyvendinti, M. Lutherio nuomone, santuoka yra natūrali ir visuotinė žmonių gyvenimo forma, pagrindinis būvis, kurį palaiko aistra – meilė. Tokia M. Lutherio santuokos samprata suderino du komponentus – jausmo tenkinimą ir dvasinę meilę. M. Lutherio santuokos samprata suponavo jos dieviškumą, jos svarbą, kuri buvo net didesnė už susilaikymą, celibatą ir skaistumą. Moters nėštumas turėjo būti malonus Dievui, tuo tarpu vienuolių skaistumas turėjo būti malonus velniui.

Kaltinimas noru tenkinti seksualinius troškimus labai dažnas ir S. Grunau kronikoje. Tardyme Volgasto kalėjimę J. Amandusas atskleidė tikruosius M. Lutherio kėslus išžudyti visus katalikų dvasininkus, vienuolius, kunigaikščius, kilminguosius ir miesto patricijus, taip pat kad jaunos ir nekaltos merginos būtų prieinamos visiems⁹². Apie patį J. Amandusą S. Grunau rašo, kad jį žmonės vadinę *Mangus* sūnumi – posakis, kurį randame prūsų-vokiečių žodynylyje, kur *mangoson* verčiamas kekšės sūnumi⁹³.

Kitame pasakojime J. Briesmannas esą nuvyko į Karaliaučiuje esantį Šv. Benedikto moterų vienuolyną, kur vyskupo nurodymu turėjo įkalbėti vienuolės atsisakyti vienuolystės įžadų, susirasti vyrus ir išeiti į pasaulietinį gyvenimą⁹⁴. Kai kurios vienuolės ėmė abejoti, tačiau dauguma jų pasipiktino J. Briesmanno pamokslu, apmėtė jį pliauskomis ir išvijo iš vienuolyno. Šių bandymų įkalbėti vienuolės atsisakyti įžadų ir palikti vienuolyną priežastį S. Grunau įvardijo vyskupo noru perimti vienuolyno turtą. Taip pat, anot S. Grunau, 1524 m. sekmadienį po Velykų vienuolėms buvo įsakyta iki Sekminių pasirinkti arba susirasti vyrą, arba eiti į viešnamį, o vienuolyno abatė esą susižiedavo su „visiškos tiesos pamokslininku“ J. Briesmannu⁹⁵.

Santrumpos

GrK, I – *Simon Grunau's preussische Chronik*. Hrsg. von M. PERLBACH, R. PHILIPPI und P. WAGNER, Bd. 1. Leipzig, 1876.

GrK, II – *Simon Grunau's preussische Chronik*. Hrsg. von M. PERLBACH, R. PHILIPPI und P. WAGNER, Bd. 2. Leipzig, 1889.

GrK, III – *Simon Grunau's preussische Chronik*. Hrsg. von Dr. P. WAGNER, Bd. 3. Leipzig, 1896.

⁹¹ GrK, I, S. 367.

⁹² GrK, III, S. 190.

⁹³ GrK, II, S. 761.

⁹⁴ Ibid., S. 732–733.

⁹⁵ Ibid., S. 749.

Šaltiniai

- Aufzeichnungen eines Basler Karthausers aus der Reformationszeit 1522–1532. In *Basler Chroniken*, Bd. 1. Leipzig, 1872. 447 S.
- BAKER, R. *A Chronicle of the Kings of England*. London, 1732.
- De votis monasticis Martini Lutheri iudicium. 1521. In *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe*, Bd. 8. Weimar, 1898, S. 573–670.
- LUTHER, M. Von der Freiheit eines Christenmenschen, 1520. In *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe*, Bd. 7. Weimar, 1897, S. 20–38.
- Simon Grunau's preussische Chronik*. Hrsg. von M. PERLBACH, R. PHILIPPI und P. WAGNER, Bd. 1. Leipzig, 1876.
- Simon Grunau's preussische Chronik*. Hrsg. von M. PERLBACH, R. PHILIPPI und P. WAGNER, Bd. 2. Leipzig, 1889.
- Simon Grunau's preussische Chronik*. Hrsg. von Dr. P. WAGNER, Bd. 3. Leipzig, 1896.

Literatūra

- DWORZACZKOWA, Jolanta. Kronika pruska Szymona Grunaua jako źródło historyczne. In *Studia Źródłoznawcze. Commentationes*, T. 2. Warszawa, 1958.
- Dzieje teologii katolickiej w Polsce: Od odrodzenia do oświecenia*, cz. 1. Lublin, 1966.
- Europos mentaliteto istorija*. Sud. Peter DINZELBACHER. Vilnius, 1998.
- GUREVIČ, Aaron. *Individas viduramžių Europoje*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- GUREVIČIUS, Aronas. *Viduramžių kultūros kategorijos*. Vilnius, 1989.
- HUBATSCH, Walther. *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreußens*, Bd. 1. Göttingen, 1968.
- KUBICKI, Rafał. *Środowisko dominikanów kontraty pruskiej od XIII do połowy XVI wieku*. Gdańsk, 2007.
- LUKŠAITĖ, Ingė. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažajoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVIII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius, 1999.
- STOLARSKI, Piotr. *Friars on the Frontier. Catholic Renewal and the Dominican Order in Southeastern Poland (1569–1648)*. Chicago, 2010.
- TAYLOR, Philip. M. *Munitions of the mind. A history of propaganda from the ancient world to the present day*. Manchester, 2003.
- TOEPPEN, Max. *Geschichte der Preussischen Historiographie von P. v. Dusborg bis auf K. Schütz*. Berlin, 1853.
- WENTA, Jarosław. *Studien über die Ordens geschichtsschreibung am Beispiel Preussens*. Toruń, 2000, S. 189.
- ZONENBERG, Sławomir. *Kronika Szymona Grunaua*. Bydgoszcz, 2010.

Šis tyrimas atliktas vykdant Europos socialinio fondo remiamą Visuotinės dotacijos projektą (VP1-3.1-ŠMM-07-K-02-084)

ANTI-LUTHERAN PROPAGANDA IN SIMON GRUNAU'S CHRONICLE**Egidijus Miltakis**

Klaipėda University

Summary

The spreading of the Reformation in Prussia was very rapid and radical, and it basically transformed the country. When in 1525 the Teutonic Order was secularised, and its territories turned into the Duchy of Prussia, in both Prussias (the Royal Prussia that belonged to the Kingdom of Poland and in the Duchy of Prussia), Lutheranism became the predominant form of Christianity. In the Duchy of Prussia, the predominance was implemented at a national level, and the reform of the church covered different activities of the governmental and church institutions and the fields of daily life; in Royal Prussia, however, the total establishment of Lutheranism was for some time

blocked by its belonging to the jurisdictions of the Catholic Kingdom of Poland and the dioceses of Warmia and Kulm which remained Catholic. A quick and relatively easy victory of the Reformation can be explained by the fact that, for most Prussian social strata, the renouncing of Catholicism, of the church structure supporting it, and of the restrictions of economic, social, and ultimately personal freedoms justified by it and its substitution for a form of Christianity more responsive to their interests resulted in the resolution of the accumulated social, economic, and political problems. The collapse of Catholicism in Prussia, like in the rest of Europe, was promoted by the internal confusion of the institutions of the Catholic Church (dioceses, parishes, convents, etc.), their moral degradation, and the contrast between the postulated statements and the practical actions of church representatives, as well as the inability to rapidly and flexibly adapt to the economic and social changes and respond to the changing expectations of people in that period.

Not much is known about the belated and largely unsuccessful Catholic resistance to the spreading Lutheranism (except for Royal Prussia, where the maintenance of the political predomination of Catholicism was greatly influenced by an external power, i.e. the Kingdom of Poland). In fact, the only work of historiography in which the spreading of the Reformation in Prussia was presented from the Catholic perspective was the *Chronicle of a Prussian Dominican* Simon Grunau, written in 1510-1530. In the *Chronicle*, the spreading of the Reformation in Prussia was presented in great detail, visually and emotionally, however, in a very biased way. The biased narrative about the religious fights between the old and the new faiths was created consciously: it was predetermined by several historiographical traditions, with the author being most influenced by the Dominican understanding of the history, its function, and the ways of usage. The most visible element of the said historiographical tradition was its didactic character, arising out of the principal aims and objectives of the Dominican Order: to spread the faith and fight the heresies by means of a dialogue, arguments, and persuasion. That was particularly important at the emergence and the spreading of the Reformation, which was considered by Catholic authors to be another one of the plentiful former, contemporary, and prospective heresies that had to be opposed and overcome, as those were fragments of the constant human fight with Satan. That kind of understanding of the relations of the Catholics and the Reformation by Grunau was witnessed by the introduction to the *Chronicle* in which the author stated that he perceived his work as service to God and as beneficial for Prussia. Grunau thought he deduced the fundament of the genuine truth about the past of Prussia and its authentic and unbiased history he wanted to share with his closest people and brethren. Grunau believed that "Satan never rested" and that in the future, another heresy was to reappear similar to the movement of the Reformation in his time, and therefore it was important for him to warn the future generations and to protect them against the future disasters.

The "truthful" stories of the *Chronicle* about the process of the Reformation and the images of the Prussian Lutheran spiritual leaders created by the author little differed from the common European defiling stories about the Reformation and its leaders created by the opponents of the Reformation. The same rhetorical strategies were employed: allegory, hyperbole, the same myths and identical accusations were adapted to the local events with the aim of discrediting the movement and its leaders and proving that the Reformation in Prussia was led by morally corrupt individuals, agents of Satan, and that the movement promoted the degradation of its adepts. The paper discusses several complexes of narratives employed by Grunau to justify some of the most popular accusations to Lutherans: they allegedly were agents of Satan, they did not respect and mocked at Jesus, Mary, and the saints, and organised the heresy to gain material benefit and to satisfy their sexual desires.